

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Навчально-науковий інститут педагогіки і психології
Кафедра дошкільної і початкової освіти

Афанас'єва Рената Андріївна

**РОЗВИТОК МУЗИЧНОГО СПРИЙМАННЯ
В ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Спеціальність: 012 Дошкільна освіта

Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеню магістра

Науковий керівник

_____ О. В. Лобова,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри дошкільної і
початкової освіти
26 листопада 2020 року

Виконавець

_____ Р. А. Афанас'єва

26 листопада 2020 року

Суми 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МУЗИЧНОГО СПРИЙМАННЯ В ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	6
1.1. Музичне сприймання як вид музично-творчої діяльності дошкільників.....	6
1.2. Роль музичного сприймання в музичному розвитку дітей молодшого дошкільного віку	14
1.3 Критеріально-рівневе оцінювання розвиненості музичного сприймання в дітей молодшого дошкільного віку	25
Висновки до розділу 1	39
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МУЗИЧНОГО СПРИЙМАННЯ В ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	41
2.1. Педагогічні принципи розвитку музичного сприймання в дітей молодшого дошкільного віку	41
2.2. Добір музичного репертуару для сприймання дітьми молодшого дошкільного віку в закладах дошкільної освіти	47
2.3. Форми і методи розвитку музичного сприймання в дітей молодшого дошкільного віку	55
Висновки до розділу 2	62
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67

ВСТУП

Актуальність теми. Формування музичної культури дошкільнят неможливе без розвитку у них музичного сприймання, яке формується в музичній діяльності. За умови того, що воно буде здійснюватися інтенсивніше і різноманітніше, процес музичного розвитку буде проходити набагато успішніше і продуктивніше, внаслідок чого, буде успішно досягнута мета музичного виховання. Саме тому розвиток музичного сприймання являє собою важливу умову в успішному формуванні музичної культури вихованців.

Перед педагогом стоїть проблема вибору методів, прийомів, технологій для повноцінного розвитку музичного сприймання у дошкільнят. Оскільки характерною рисою в дошкільньому віці є мала диференційованість сприймання, пов'язане воно з діями, а довільна увага ще слабкіша, то оптимальним для дітей даного віку буде застосування методу пластичного інтонування.

Музична діяльність містить у собі розвиток передумов ціннісно-сміслового сприймання і розуміння музичного мистецтва, формування основ музичної культури, знайомство з елементарними музичними поняттями, жанрами, а також виховання емоційної чуйності при сприйнятті музичних творів. Однак реалізація цих вимог здійснюється не в повній мірі. Сприймання музики на музичних заняттях в закладах дошкільньої освіти є важливою і невід'ємною частиною музичного розвитку дошкільнят. Одним з головних компонентів сприймання музики є емоційна чуйність, яка головним чином виражається через рухову активність дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема творчого сприймання музики слухачами представлена сьогодні у працях педагогів першої половини минулого століття: Б. В. Асаф'єва, П. П. Блонського, Н. Л. Брюсова, З. Кодая, К. Орфа, С. Т. Шацького, Б. Л. Яворського та ін. Продовжувачами розвитку цієї проблеми були кращі педагоги-музиканти тієї

доби - Н. Л. Гродзенська, М. О. Румер, Г. Л. Рошаль, В. М. Шацька. Фундаментальними у вирішенні проблеми сутності процесу музичного сприймання є роботи відомих психологів і музикознавців: Б. В. Асаф'єва, О. Г. Костюка, В. М. Максимова, В. В. Медушевського, Є. В. Назайкінського, А. Н. Сохора, О. О. Фабштейна та ін. Активно відбувається осмислення проблеми, присвяченої педагогічним аспектам музичного сприймання в дослідженнях: О. О. Апраксіної, Ю. Б. Алієва, В. К. Белобородової, Н. Л. Гродзенської, Г. С. Дідич, Д. Б. Кабалевського, В. Д. Остроменського, Т. П. Плєсніної, О. Я. Ростовського, О. П. Рудницької, В. М. Шацької та ін. Новий методологічний підхід до проблеми музичного сприймання пов'язаний з науковими працями О. Г. Костюка, Л. А. Мазеля, В. В. Медушевського, Є. В. Назайкінського та інших, які ґрунтуються на інтонаційній теорії Б. В. Асаф'єва

Пошук можливих шляхів вирішення зазначеної проблеми зумовив вибір теми магістерської роботи: *«Музичне сприймання як засіб музичного розвитку дітей молодшого дошкільного віку»*

Мета дослідження: визначити й теоретично обґрунтувати методичні основи розвитку музичного сприймання у дітей молодшого дошкільного віку в умовах сучасного закладу дошкільної освіти.

Для досягнення поставленої мети було визначено такі завдання:

1. З'ясувати теоретичні основи розвитку музичного сприймання у дітей молодшого дошкільного віку.
2. Уточнити критерії, показники та рівні, провести констатувальну діагностику розвиненості музичного сприймання у дітей молодшого дошкільного віку.
3. Теоретично обґрунтувати методичні основи розвитку музичного сприймання у дітей молодшого дошкільного віку в умовах сучасного закладу дошкільної освіти.
4. Визначити можливості застосування пластичного інтонування для розвитку музичного сприймання у дітей молодшого дошкільного віку.

Об'єктом дослідження є процес розвитку музичного сприймання у дітей молодшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – методичні основи розвитку музичного сприймання у дітей молодшого дошкільного віку в сучасному закладі дошкільної освіти.

Методи дослідження: теоретичні: порівняння, систематизація та узагальнення наукових джерел з проблеми дослідження – з метою визначення її теоретичних основ і стану розробленості; теоретичне моделювання – з метою визначення критеріїв та показників оцінювання досліджуваного феномену; класифікація – для угруповання методичних основ формування досліджуваного феномену; *емпіричні:* констатувальний експеримент – для експериментального дослідження стану сформованості досліджуваного феномену; *методи математичної статистики* – для обчислення здобутих даних експериментальної роботи.

Наукова новизна одержаних результатів: розроблено методичні основи музичного сприймання як засобу музичного розвитку дітей молодшого дошкільного віку; *уточнено* компоненти, критерії, показники та рівні розвитку музичної розвиненості дошкільників; *набули подальшого розвитку* теоретичні та методичні основи музичного розвитку дітей дошкільного віку засобами музичного сприймання в умовах сучасного закладу дошкільної освіти.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення роботи та визначенні методичні основи розвитку музичного сприймання в умовах сучасного закладу дошкільної освіти можуть бути застосовані керівництвом, методистами та вихователями у роботі з дітьми молодшого дошкільного віку, студентами педагогічних ЗВО спеціальності 012 Дошкільна освіта.

Структура та обсяг роботи. Робота містить 2 розділи, 9 таблиць, загальний обсяг 70 сторінок, 44 використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МУЗИЧНОГО СПРИЙМАННЯ В ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Музичне сприймання як вид музично-творчої діяльності дошкільників

Перш ніж розглянути проблему музичного сприймання, звернемося до самого поняття «сприймання» в сучасній педагогіці і психології. Поняття «сприймання» має безліч трактувань сучасної науки. «Сприйманням називається відображення в свідомості людини предметів або явищ при їх безпосередній дії на органи чуття. В ході сприймання відбувається об'єднання та впорядкування окремих відчуттів в цілісні образи речей. На відміну від відчуттів, в яких відображаються окремі властивості подразника, сприймання відображає предмет в цілому, в сукупності його властивостей. При цьому сприймання не зводиться до суми окремих відчуттів, а являє собою якісно новий щабель почуттєвого пізнання з властивими їй особливостями» [34].

За відправну точку сприймання вважається відчуття. Відчуття має якості, силу, чуттєве забарвлення, певне місце. Сукупність деяких відчуттів утворює сприймання. У наслідку почергових дій компонентів сприймання формується безліч уявлень, які на довгий час осідають в пам'яті, і в разі необхідності можуть бути відновлені в підсвідомості людини. Так, уявлення можуть проявлятися без подразника, і навпаки, сприймання – процедура відображення явищ і образів дійсності при прямому впливі їх на рецептори [34].

Сприймання – активний, складний процес, що вимагає інтелектуальної роботи. У процесі сприймання завжди беруть участь активні рухові компоненти, такі як дотик предметів, візуальне виділення із загальної маси конкретного предмета та ін. Цілісність сприймання залежить від фізіологічних особливостей (увага, мислення). Образ, що складається в результаті процесу

сприймання, передбачає сприйняття, злагоджену роботу декількох аналізаторів. Сприймання, як незалежний аспект, виявляється в ході спостереження. Воно передбачає комплексне, навмисне тривале сприймання конкретного об'єкта з метою виявити перетворення, що відбуваються в ньому.

Провідні компоненти образу, що виникають в ході і результаті сприймання: цілісність, предметність, осмисленість, константність, категоріальність. Предметність – провідна властивість сприймання. Це властивість полягає в здатності людини відчувати навколишній світ у вигляді розділених один від одного предметів, що мають властивості, які і викликають ці відчуття. Варто нам звернути увагу на конкретному предметі, як простір миттєво ділиться на образ самого предмета і образ простору навколо цього предмету [34].

Цілісність дає єдиний, цілісний образ, який формується на принципі узагальнення знань про окремі властивості і якості способу, придбаних у вигляді різних відчуттів [7].

Константність характеризується умінням усвідомлювати предмет порівняно однакових за величиною і кольором, формою, ряду інших аспектів незалежно від мінливих фізичних умов сприймання [7]. Категоріальність – сприйнятий предмет класифікується, має назву, відноситься до певної категорії. Об'єкт об'єднується з іншими однойменними об'єктами. У цій загальнолюдській властивості сприймання можуть бути важливі індивідуальні відмінності [34].

Свідомість сприймання. Відомо, що сприймання і мислення безпосередньо пов'язані між собою. Усвідомлено сприймати предмет – тобто подумки охарактеризувати його, значить зіставити конкретну групу, клас, осмислити і дати єдине поняття [7].

Всі перераховані вище властивості сприймання не можуть бути вродженими, вони формуються на базі отриманих навичок, виходячи з життєвого досвіду, є продуктом інтелектуальної роботи головного мозку.

Перейдемо до розгляду проблеми музичного сприймання у дітей в

педагогіці мистецтва. Проблема сприймання музики – одна з не простих через індивідуальність цього процесу, і, всупереч великій кількості спеціальних досліджень, спостережень, спрямованих на її рішення, ще вимагає вивчення. Сучасні дослідники, музикознавці, психологи розглядають сприймання музики як «процес відображення, становлення в свідомості людини музичного образу. В основі даного процесу лежить оцінне ставлення до сприймається твору [6].

Поняття «музичне сприймання» знаходить різні трактування і розглядається в різних сенсах. Таким чином, дане поняття трактують в двох значеннях. У широкому розумінні слова, воно має на увазі як природна умова різних видів музичної діяльності дошкільників на музичному занятті – гри, музикування на дитячих музичних інструментах, співу, музично-ритмічного руху. У вузькому сенсі, термін передбачає звичайне слухання музики: знайомство з музичними творами різних стилів і жанрів, виконавцями, композиторами. У той же час, ці два поняття об'єднані, доповнюючи один одного.

Назайкинський Є. В. також дає різне трактування цих двох понять: музичне сприймання і сприймання музики. Музичне сприймання він пояснює як відчуте і осмислене сприймання, спрямоване на досягнення тих значень, якими володіє музика як мистецтво, як особлива форма відображення дійсності, як естетичний і художній феномен. Важливо формувати саме музичне сприймання – сприймання, «адекватне музиці, її художньому глуму» [30]. Сприймання музики Є. В. Назайкинський трактує як акустичне сприймання, де музика сприймається як звукові сигнали, як щось чутне і чинне на органи слуху [30]. Автор дає визначення музичного сприймання: це «складна діяльність, спрямована на адекватне відображення музики і об'єднує власне сприймання (перцепції) музичного матеріалу з даними музичного та загального життєвого досвіду (апперцепції), пізнання, емоційне переживання і оцінку твору» [29]. Будь-який музичний твір сприймається лише на основі запасу конкретних життєвих, в тому числі і музичних вражень, умінь, навичок

[30].

Музичне сприймання залежить від особливостей побуту, життя, виховання, розвиненості музичних здібностей, музичного слуху, готовністю і бажанням усвідомити музичне мистецтво.

Психологічні аспекти створення та сприймання музики дають можливість розглядати цей вид мистецтва як свого роду мову, якій треба вчитися, щоб усвідомити ідею «відтвореного» твору. Так, на думку Б. В. Асаф'єва, «процес сприймання – це процес слухання та чуття музичного твору». «Сприймання музики у всій її глибині і змістовності можливо тільки в контексті інших, що виходять за межі музики засобів пізнання [5].

Поняття «сприймання музики» Б. М. Теплов більше співвідносить до психології, де під сприйманням розуміють не всі форми відображення дійсності людиною, а лише одну з них – відображення чуттєвих (у випадку з музикою – звукових) ознак конкретного предмета. Так, суб'єктом дії стає людина з нормальним слухом, а об'єктом, який впливає на нього, – акустичні сигнали.

Усвідомлення музичного твору в такому випадку представляє звичайний вид сприймання – сприймання любителя, яке можна трактувати як «відчуває» (термін Б. М. Теплова): емоційна реакція на музику через настрої, позамузичні асоціації, які мають віддалене відношення до музичних структур. Для такого сприймання характерні роздробленість, фрагментарність, нездатність сприймати комплекс звуковідношень і створити єдиний музичний образ [37].

«Музичне сприймання» – це процес, спрямований на осмислення музики як естетичного художнього феномена. Б. М. Теплов підкреслював, що найтонший поділ окремих сторін звукової тканини можна ще назвати музичним сприйманням, якщо воно є тільки розрізненням звукових комплексів, а не їх виразного значення. З іншого боку, емоційне переживання тільки тоді буде музичним, коли воно є переживанням виразного значення музичних образів, а не просто емоцій під час музики [37].

Часто поняття «сприймання музики» і «музичне сприймання»

ототожнюються. Так, наприклад, О. А. Апраксина порівнює ці два поняття, ставить їх в один ряд. Автор визначає «сприймання музики» (музичне сприймання) як приватний вид сприймання естетичного, і це особливо важливо мати на увазі, оскільки, сприймаючи музику, людина повинна відчувати її красу, розрізняти піднесене, комічне, тобто не будь-яке слухання музики вже є музично-естетичні сприймання. Можна сказати, що музичне сприймання – це здатність чути і емоційно переживати музичний зміст (музичні образи) як художню єдність, як художньо-образне відображення дійсності, а не як механічну суму різних звуків [33].

Музичне сприймання – досить складний, багаторівневий психічний процес. Якщо кожна людина здатна почути і сприйняти музику, і відрізнити її від шуму, видаваного предметами, то не кожен зможе сприйняти і пережити емоції, почуття, які передає музика. Розвинути музичне сприймання – значить навчити слухача співпереживати і відчувати емоції, настрої, які висловив композитор. Тобто ввести слухача в процес активної співтворчості і співпереживання образам і ідеям, виражені мовою музики.

Б. М. Теплов у своєму фундаментальному дослідженні, узагальнюючи результати експериментів, вивів висновки в двох тезах: 1. Позаемоційним шляхом можна досягнути зміст музики; 2. Сприймання музики йде через емоції, але не закінчується ними: через них ми пізнаємо світ [37]. Дані тези музикознавець поширював на всі мистецтва. Автор вважає: «Зрозуміти художній твір – значить, перш за все, відчути, емоційно пережити його і вже на цій підставі подумати над ним. З почуття повинно починатися сприймання мистецтва; через нього воно повинно йти; без нього воно неможливе. Але почуттям художнє сприймання, звичайно, не обмежується [37]. Ця ідея про те, що заключним етапом сприймання художнього твору має стати його осмислення, розуміння.

Музичне сприймання – різновид естетичного сприймання, його приватний вид. Воно має властивості, властивими сприйманню мистецтва в цілому, але в, то, же час має свої особливості, які обумовлені специфікою

музичного мистецтва.

Чотири види сприймання музики:

1. Цілісність. Музичний твір сприймається дитиною, перш за все як ціле, але це здійснюється на основі сприймання виразності окремих елементів музичної мови: мелодії, гармонії, ритму, тембру.

2. Емоційність. Основною властивістю повноцінного музичного сприймання є його естетична емоційність, яка розуміється як переживання краси музичного образу, почуттів і настроїв, що пробуджуються музикою.

3. Естетичне сприймання музики завжди емоційно. Всім добре відома здатність музики впливати на емоційну сферу людини. Діти дошкільного віку вже прекрасно почувають і розуміють, що різні музичні лади по особливому впливають на настрій людини.

4. Усвідомленість. Сприймання тісно пов'язане з мисленням.

Сприймання неможливо без усвідомлення і розуміння того, що сприймається. Про необхідність усвідомлення смислового змісту сприймається музики говорили багато видатні композитори і музикознавці. Єдність емоційного і свідомого в сприйнятті музики є одним з основних принципів музичної педагогіки.

Музичне сприймання характеризується образністю. Музичний образ є сукупністю різних засобів музичної виразності, використаних композитором для передачі змісту твору. Сприймаючи музичний твір, дитина створює його образ на основі наявних у нього уявлень про музику в цілому і про окремі її виразних засобах. Як уже зазначалося, розвиток музичного сприймання має першорядне значення в музичному розвитку дітей і є основою формування їх музичної культури.

Музичне сприймання розвивається у всіх видах музичної діяльності дітей: співі, музично-ритмічних рухах, грі на музичних інструментах і т.д. Разом з тим, воно є і самостійним видом музичної діяльності, який організовується за допомогою слухання музики на занятті в дошкільному закладі.

Слухання музики – один з найбільш ефективних і розвиваючих видів музичної діяльності, в процесі, якого діти вчаться слухати і чути музику, емоційно сприймати і аналізувати її. Слухаючи музику, вони отримують значно більше вражень, ніж в інших видах музичної діяльності. Методично правильно організоване слухання музики в дошкільному закладі, різноманітні прийоми активізації музичного сприймання сприяють розвитку інтересів, музичних здібностей і творчих проявів дітей, що, в кінцевому підсумку, виховує їх музичну культуру.

Перша стадія музичного сприймання настає при першому прослуховуванні музичного твору і відрізняється цілісністю, невиразністю, нерозчленованістю вражень. Дошкільник, отримує лише загальне враження про музичний образ, вловлює окремі яскраві деталі музики. У дітей цього віку при першому знайомстві з музичним твором виникає безпосередній емоційний відгук на музику. Досить часто емоційна реакція є позитивною.

Музика хвилює маленького слухача, породжує певні асоціації. Однак буває і так, що через неповноцінного першого сприймання дитина залишається байдужою до музичного твору. Образ, що виникає у дошкільнят при першому прослуховуванні, може бути різним за своєю глибиною. Головне, щоб діти відчували характер і настрій музики, проявляли до неї емоційне ставлення, розуміли музичний образ. На цій стадії музичного сприймання діти досить точно можуть висловити характер прослуханої музики в жестах, міміці, моторно-рухових проявах, а також в словесних оцінках. Завдання педагога тут – допомогти дитині знайти своє ставлення до музичного твору, зрозуміти, які почуття викликає у нього ця музика.

Друга стадія являє собою процес поглиблення в зміст твору, який характеризується здатністю вслухатися, виділяти найбільш яскраві і цікаві його особливості, усвідомлювати виразність окремих елементів музичної мови. Цей процес може відбуватися при повторному сприйнятті музичного твору. При цьому закріплюються отримані раніше і нашаровуються нові позитивні враження від музики.

Повторне прослуховування, як правило, призводить до того, що дошкільнята стають «залежними» від музичного твору і іноді змінюють своє ставлення до почутого в позитивному сенсі. Цей факт педагоги повинні враховувати при організації прослуховування музики дошкільнятами, наприклад, музичний твір, який діти вже слухали, можна присвятити ще один-два уроки. Поступово накопичується запас улюблених музичних творів, які діти слухають із великим задоволенням. Все це створює передумови для подальшого формування музичного смаку.

Третій етап - подальше сприймання добре вивченого та засвоєного музичного твору, збагаченого новими музичними та слуховими уявленнями. На цьому етапі сприймання взаємодіють цілісне емоційне враження від музичного твору та осмислене сприймання його, пов'язане з аналізом засобів музичної виразності. Це створює особливу і дуже цінну можливість для творчого сприймання музики.

Слухаючи вже знайомий твір, дитина по-своєму представляє музичний образ, передаючи його в грі, співі, танці. На таких заняттях дітям слід давати можливість проявляти елементи творчості в процесі прослуховування знайомих музичних творів. Однією з ефективних форм повторення є музичні вікторини, ігри типу «музичні головоломки» тощо.

Отже, сприймання музичних образів відбувається в результаті певної творчої діяльності слухача, оскільки включає його музично-слуховий та життєвий досвід. Виходячи з цього, музикознавці стверджують, що прослуховування музики таким чином, щоб по-справжньому її почути, є важкою працею розуму та серця та особливою творчістю.

Впливаючи на дитину, музика може викликати радість і смуток, надію і розчарування, щастя і страждання. Весь цей діапазон людських почуттів, який передає музика, вихователь повинен допомогти дітям почути, зрозуміти і пережити. Це створює належні умови для емоційної реакції дитини на це. Потім він доводить до усвідомлення зміст музичного твору, який сильно впливає на почуття та думки дітей. Вони розвивають навички

прослуховування музики (зосереджені від початку до кінця, в повній тиші), здатність думати про неї, даючи емоційну оцінку її змісту. Музика впливає на дітей за допомогою ряду виразних засобів. Це гармонійна композиція, тембр, темп, динаміка, ритм, які передають настрій, головного героя твору, викликають асоціації з переживаннями дитини.

1.2. Роль музичного сприймання в музичному розвитку дітей молодшого дошкільного віку

Здібності дитини розвиваються в процесі активної музичної діяльності.

Дитина другого року життя, маючи невеликий досвід, зацікавлено ставиться до музики, емоційно на неї відгукується, активно діє. Малюк збагачується різними враженнями, починає все більше їх усвідомлювати, розуміє мову дорослого і опановує своєю мовою. Він уже може стояти, освоює ходьбу, отже, координацію рухів в цілому, необхідну для формування ритмічності. У цьому віці діти вже розуміють, що звучання пов'язано з музичними інструментами, і пошвавлюються при вигляді металофона, дудочки. Слухаючи короткі музичні твори, діти по-різному реагують на них. Використовуючи пісні, мелодії різного характеру, можна викликати у них відповідні емоційні стани.

Слухові відчуття дітей цього віку більш диференційовані: дитина розрізняє високий і низький звук, гучний і тихий звук і навіть тембр (гра на металофоні або барабані). Народжуються перші, свідомо відтворюються співочі інтонації; підспівуючи дорослому, дитина повторює за ним закінчення музичних фраз пісні. Він опановує найпростіші рухи: плескання, тупіння, запаморочення під звуки музики.

Діти 3–4 років мають певне коло уявлень в зв'язку з навколишньою дійсністю, орієнтуються в різних видах діяльності, володіють певними навичками. Вони вже досить розвинені і виявляють такі властивості, як впевненість, самостійність. Це позначається, перш за все, в характері рухів, які

стають досить різноманітними, більш координованими, набувають нової якості. Наприклад, діти опановують не тільки звичайною ходьбою, але і умінням ходити на носках, високо піднімаючи коліна, зі зміною напрямку, врозтіч.

Емоційна сфера дитини збагачується новими враженнями. Вона починає більш усвідомлено ставитися до навколишнього, намагається порівнювати, зіставляти. Розвивається зв'язкова мова, збільшується словниковий запас, з'являється бажання висловити свою думку. Діти вже мають певний обсяг навичок сприймання музики, співу, ритмічного руху. Виконавська діяльність їх, в її найпростіших формах, починає відігравати провідну роль.

Слухаючи пісні, невеликі п'єси, у дітей виникає чуйність на музику різного характеру. Діти починають розуміти настрій твору, уважно дослуховувати його до кінця, запам'ятовують і дізнаються знайомі пісні, п'єси, називають, про що розповіла музика. Вони здатні розрізняти регістри, темброве забарвлення двох-трьох інструментів, нескладний ритм, впевнено розрізняють гучне і тихе звучання, дізнаються знайомі пісні і п'єси.

У процесі музично-дидактичних ігор триває робота над розвитком музичного слуху, сенсорних здібностей. Ігри вже мають певний зміст і правила. Діти не тільки розрізняють контрастне звучання: (низьке – високе, тихе – гучне), але і відтворюють його. Так, наприклад, дитині показують, яким голосом нявкає кішка, а яким кошеля, дзвонять дзвіночки. У дітей розвивається вміння грати на музичних інструментах (бубні, барабані, дерев'яних ложках, трикутнику), розрізняти їх звучання, характерний ритм, пов'язаний з ігровими образами. У цьому віці з'являється співоче звучання, голос звучить сильніше, активніше стає артикуляція, починають формуватися вокально-хорові навички. Спів дитини стає досить протяжним, точним, ритмічним.

В процесі навчання формується координація рухів, вирішується основне завдання – виховання узгодженості рухів і музики, розвиток ритмічності. Освоюючи гімнастичні, танцювальні та образні руху, діти вчаться передавати

контрастний характер музики (марш, танець), міняти руху відповідно до частин твору, розрізняти силу звучання, зміни темпу.

До 4 років у дітей відзначається збагачення музичних вражень, розвивається бажання слухати музику. Вони помічають особливості творів образотворчого характеру, у них формується співоче звучання голосу, елементарна виразність і ритмічність рухів. Діти можуть самостійно, при незначній допомозі дорослого заспівати маленьку пісеньку, танцювати і грати, використовуючи знайомі руху.

Діти 4-5 років вже виявляють більше самостійності та активної допитливості. Це період питань. Дитина починає осмислювати зв'язок між явищами, подіями, робити найпростіші узагальнення, в тому числі стосовно музики. Він розуміє, що колискову пісню слід співати тихо, не поспішаючи, а весела пісня - голосна і зворушлива. Дитина цього віку спостережлива, вона вже здатна визначити, яка музика виконується: весела, радісна, спокійна; звучить високо, низько, голосно, тихо; на якому інструменті вони грають (фортепіано, скрипка, акордеон). Він розуміє вимоги, як співати пісню, як рухатися в танці.

Голосовий апарат дитини зміцнений, тому голос набуває певної звучності, рухливості. Значно зміцнює опорно-руховий апарат. Оволодіння основними видами рухів (ходьба, біг, стрибки) у процесі фізичного виховання дає можливість ширше використовувати їх у музично-ритмічних іграх, танцях. Діти здатні запам'ятовувати послідовність рухів, слухаючи музику. У цьому віці чіткіше проявляються інтереси до різних видів музичної діяльності.

Рівень музичного розвитку залежить від загального розвитку дитини, сформованості її тіла в кожному віці та активного засвоєння музичної діяльності відповідно до змісту програми.

Не всі діти одного віку однакові з точки зору музичного розвитку. Існують значні відхилення через їхні індивідуальні особливості. Якщо порівняти загальну структуру музичності з проявами музичності у окремих дітей, можна побачити, що одні діти музичні у всіх відношеннях, тоді як інші

мають своєрідне поєднання індивідуальних музичних здібностей. Наприклад, за дуже якісного музичного сприймання деякі діти менш здатні проявляти себе у співі, танцях або хороший розвиток музичного слуху не завжди супроводжується схильністю до творчості. Тому необхідно враховувати як вікові, так і індивідуальні особливості дітей.

Б. М. Теплов трактує музичне переживання як осмислене, змістовне переживання, яке передбачає розуміння мови мистецтва, а також сутності самого твору. Специфіка переживання, (по Б. М. Теплову) являє собою не осягнення «значення» шляхом інтелектуального узагальнення, а емоційне пізнання, де чуттєвий компонент грає головну роль [37]. У своїй фундаментальній праці, присвяченій проблемам психології музичних здібностей, автор підтверджує свої думки про музичному переживанні, підкреслює, що мова музики є переживання музики як вираження деякого вмісту.

Зміни в звучанні породжує нове переживання у сприймає музику дитини, яке формується в результаті сприймання музичних образів, проявлених характерними сполученнями засобів виразності. Частина з них виявлені інтенсивніше, і переважають. Однак, вони, завжди перебуваючи в гармонійних, і різних поєднаннях, мають вплив саме в своєму комплексі [12]. На думку О. П. Радінова, для повноцінного сприймання музики слухач повинен пережити музичний твір, навчитися визначати основні засоби музичної виразності, мати знання про музику, музичний «багаж». Все це формує сприймання музики на більш високому рівні. Умовою для формування усвідомленого сприймання музики стають потреба в музиці, естетичне переживання, музичний смак, оцінка музики [39].

Процес виховання музики відбувається свідомо і несвідомо, може закінчуватися із закінченням музики і тривати якийсь час, перериватися і бути безперервним. На думку Б. В. Асаф'єва, процес сприймання – це процес слухання та слухання музичного твору. Музика може бути фоном для діяльності вихованців (будь-якої, крім слухацької), об'єктом безпосереднього

спілкування, а також засобом спілкування, наприклад з композитором.

Музикознавець звертає увагу на глибину музичного сприймання, яке залежить від якості самого твору, рівня виконання і досвіду слухання, культури сприймання, бажаних смаків людини. Даючи характеристику видам музичної діяльності, Б. В. Асаф'єва виявляє таку модель: композитор – виконавець – слухач (творчість – виконання – музичне сприймання). Так, згідно з Б. В. Асаф'євим, музичне сприймання є першорядним, головним видом музичної діяльності, так як воно доступно і зрозуміло дитині з моменту народження [5].

Слухання музики ніяк не має на увазі зосередження уваги тільки на ній, слухання ж вимагає цілеспрямованої уваги, сприймання ж пов'язане з розумінням сенсу музики, вимагаючи включення інтелектуальних функцій. При цьому, чим фундаментальніший і складніший музичний твір, тим більше інтенсивної розумової діяльності воно вимагає від слухача при його сприйнятті.

Спочатку, у молодших дошкільнят, сприймання характеризується спонтанністю, емоційністю, імпульсивністю, проявляється в мимовільних, раптових рефlekсах дітей на звучну музику. Таке явище вважається нормальним. Згодом, з накопиченням певних музично-слухових навичок, дитина здатна сприймати музику найбільш усвідомлено, виявляти характер музики.

У дітей дошкільного віку сприймання музики породжує більше різноманітних емоцій, переживань, що пов'язано з більш багатим життєвим досвідом. Так, накопичення музичних вражень є одним з головних умов для подальшого розвитку музичного сприймання дошкільнят.

Для музичного сприймання властиві певні якості. Деякі з них унікальні безпосередньо для музичного сприймання (емоційність, образність), деякі ж вважаються єдиними для всіх типів сприймання (цілісність, осмисленість, вибірковість).

Одна з невід'ємних складових сприймання музики – емоційність.

Естетична емоційність передбачає переживання краси художнього образу, думок, почуттів, породжуваних музикою. Естетичне сприймання музики неможливо за межами почуттів. Також, емоційне сприймання може бути і не естетичним. Сприймаючи музику, слухач здатний просто «піддатися» її настрою, «захворіти» нею, насолоджуватися або сумувати, навіть не думаючи про її естетичний зміст. Тільки з часом, в слідстві спрямованої роботи з придбання навичок в спілкуванні з музикою, поповнивши «музичний багаж», він починає бачити естетичну сторону музики, розуміти і помічати красу, глибину музичного твору [37]. Іноді естетичне переживання може бути дуже потужним і барвистим, що людина при цьому переживає відчуття неземного щастя.

Говорячи про психолого-педагогічні аспекти музичного розвитку особистості дитини, можна відзначити, що творчий розвиток, і зокрема музичний, має великий вплив на розвиток дитини в цілому, збагачуючи чуттєво-емоційну сферу, покращуючи загальні властивості психіки, інтелект, моторику. Розглянемо докладніше психолого-педагогічні особливості дітей молодшого дошкільного віку в контексті музичних занять.

Віковий період від 3 до 5 років називають молодшим дошкільним віком або початком дошкільного дитинства. Трирічні малюки роблять помітний крок вперед у своєму розвитку. Від дитинства і повної залежності від дорослого вони переходять до поступового придбання самостійності [14].

Вікові особливості дітей молодшого дошкільного віку складаються під впливом головного процесу – становлення позиції Я – сам. У три роки дитина продовжує осягати світ за допомогою предметної діяльності. Але малюк вже знає, що дії призводять до результату, і його починає цікавити результат власних старань. У нього вже є досягнення. Діти з 3-х років починають освоювати сенсорні еталони в процесі предметної діяльності. Вони знайомляться з геометричними фігурами, перш за все, кругом і квадратом. Отримують уявлення про форму, величину, колір. Тільки починаючи з молодшого дошкільного віку, дитина усвідомлює співвідношення більше-

менше [40].

Базовим пізнавальним процесом для дітей цього віку є сприймання. Дитина обстежує предмет на дотик, розглядає його з усіх боків, намагається застосувати за призначенням або в іншій якості. Завдяки сприйняттю діти накопичують образи предметів, відкривають для себе їх властивості. У молодшому дошкільному віці тільки починається диференціювання пізнавальних процесів. Тобто, увага, пам'ять, мислення виділяються з сприймання і з кожним роком набирають силу. Всі процеси характеризуються мимовільністю.

Малюки звертають увагу тільки на те, що їх зацікавило, осмислюють тільки те, з чим взаємодіють. Важливо стимулювати розвиток уваги, чому допомагають спеціальні ігри. У цьому віці розвивається наочно-дієве мислення і тільки до 5-ти років його поступово витіснить наочно-образне [18].

Процес сприймання – це відображення явищ і предметів у корі головного мозку, які впливають на аналізатори людини. Сприймання – не просто дзеркальне і механічне відображення мозком людини того, що вона побачила на власні очі, або того що почула вухами [12]. Сприймання завжди активний процес, активна діяльність. Це перший етап розумового процесу, з цього випливає, що він супроводжує і передує всім видам музичної діяльності.

Музичне сприймання сповнено глибокими внутрішніми переживаннями, це складний, поетичний процес. У ньому переплітаються тактильні відчуття музичних звуків і краса різних співзвуч, попередній досвід та живі асоціації з тим, що відбувається в поточний момент, проходження за розвитком музичних образів і яскраві відповідні рішення на них [24].

Щоб вивчити пісню, діти неодноразово слухають її. Важливість правильного виконання змушує їх звертати свою увагу на звучання інтонації. Розрізняючи форму і подібний характер твору (частини, вступ, фрази), засоби музичної виразності (темпові і динамічні відтінки, метро-ритмічні особливості, реєстрові зміни). Хлопці рухаються, сприймаючи одночасно своєрідну «мову» і музику.

Сприймання музики, як процес, відбувається вже в тому випадку, коли дитина не може підключитися до інших типів музичної діяльності, коли вона ще не здатна сприймати інші види мистецтва. У всіх вікових групах дошкільного дитинства сприймання музики є пріоритетним видом музичної діяльності.

При повторних прослуховуваннях сприйнятий музичний образ поглиблюється, твір відкривають нові грані [13]. Саме у відсутності відповідного типу оцінки музики, як правило, криється причина, по якій дитині неодноразово прослуховується музичний матеріал, щоб сприймання певного твору вийшло більш зворушливим, осмисленим. На цій підставі рекомендується розвивати музичне сприймання дошкільнят, тренувати його [11].

Визначають різні нюанси в музиці дітей вчать з самого раннього віку. У кожен новий віковий етап дитина вчиться розрізняти більш складні виразливі засоби, за допомогою тих можливостей, якими вона володіє – звук, слово, рух і т.д. [23]. З цього випливає, що розвиток музичного сприймання у малят має здійснюватися за допомогою всіх різновидів діяльності. Пріоритетним напрямком діяльності є слухання музики. Перш ніж виконати пісню чи танець, дитині необхідно слухати музику.

Займаючись музикою з раннього дитинства, дитина отримує різні музичні враження, поступово вчиться засвоювати інтонації, мову фольклору, класичну і сучасну мову, розширює «інтонаційний словник» різних епох.

Основним видом музичної діяльності в молодшому дошкільному віці є слухання і сприймання, тому що для того щоб вивчити пісню її необхідно спочатку почути, а коли пісня розучена необхідно послухати, наскільки виразно і правильно вона заспівана і її звучання. Щоб рухатися під музику дитині необхідно слухати її постійно, спостерігати за розвитком, передавати настрій і характер музичного твору.

Дуже важливо використовувати всі типи музичного виконавства. Так музичне сприймання дитини буде поліпшуватися, і розвиватися в більш

повному обсязі, а не ґрунтуватися тільки на слуханні музики. З урахуванням вікових можливостей дитини дуже важливий підбір відповідного репертуару, тематика, ідейне спрямування і різноманітність в жанрах.

Завданням естетичного ставлення до навколишнього світу відповідає репертуар, який повинен бути спеціально відібраним відповідно до певним критеріям. У зв'язку з цим має значення, з якої саме музикою знайомити дітей і в якому віці, і враховувати які почуття виховуються при цьому. Зокрема має значення ускладнення музичних образів, різноманітність засобів їх виразності.

До репертуара повинні входити музичні твори класики і сучасної музики, а також твори фольклорної та етнічної тематики. Діти сприймають музику активно, відгукуючись на художній образ, з цієї причини дуже важливо правдиве, реалістичне відображення дійсності [33].

Як відзначає в своїх роботах музикознавець І. В. Нестьев, одним з найважливіших джерел для музичного сприймання є інтонації людської мови реальні звуки природи. Твори, що виникли їх основі, діти дуже люблять [27].

У ході навчання діти збагачуються враженнями, їх кругозір розширюється з віком. Складний процес дитячого музичного сприймання є використання художнього виконання творів, наочних засобів і слова педагога. Настанови вихователя повинні бути змістовними, короткими, яскравими, точними і образними, розкривати зміст музичного твору, пояснювати засоби музичної виразності. Слухання музики слід супроводжувати вступними словами педагога, що розкривають «програмність». [28].

Педагог повинен розповісти і пояснити почуття, настрої, яким виражаються за допомогою засобів музичної виразності. Навіть голос педагога забарвлюється емоційно залежно від характеру твору [9]. Таким чином, твори повинно бути з ідейним змістом, викликати співпереживання і впливати на внутрішній світ дитини. Дуже часто джерелом появи музики є природні інтонації людської мови і звучання природи в реальності.

З давніх часів людина прагнула відтворити в співі або в інструментальні награвання то, що вона чує навколо себе, а саме: природні

явища, щебетання птахів, дзиччання прядки, дзюрчання струмка. Основу музичного мистецтва становить осмислена, чуттєво-виразна мова людини [7]. З цього випливає, що діти, слухаючи різні інструменти і вокальну музику, здатні самостійно відрізнити характер музики і різні виражальні засоби, дізнаються твори різних композиторів класики і сучасності.

Розвиток музичного сприймання відбувається щороку в житті дошкільника. До двох років у дитини активно формується емоційна реакція на музику. У цьому віці діти здатні емоційно реагувати на сприймання контрастної музики, тому ви можете бачити веселе похвавлення, коли дитина сприймає веселу танцювальну музику або спокійну реакцію при сприйнятті музики спокійного характеру, наприклад, колискових пісень. У дітей розвиваються слухові відчуття: дитина може розрізнити високі та низькі звуки, тихий і гучний звук, характерна наслідуваність: вони активно імітують дії дорослого, що сприяє початковому розвитку виконавських методів. У цьому віці немає чіткого розподілу музичної діяльності, але все ж можна відзначити, що діти мають перші успіхи у співі та в розвитку рухів.

Починають розвиватися рухи до музики, ходьба стає більш скоординованою. Дитина вміє опановувати найпростіші рухи, такі як, наприклад, плескання, пружини, кружляння, розгойдування з ноги на ногу, може виконувати основні рухи з атрибутами (хустки, брязкальця тощо).

До третього року життя накопичується певний запас музичних вражень, дитина може вивчити відомі музичні твори і емоційно на них реагувати, виявляє інтерес до нових творів. Однак стабільність уваги, обумовлена віком, незначна: діти здатні слухати музику безперервно протягом 3-4 хвилин, тому швидка зміна видів діяльності, ігрова діяльність дозволяє утримувати увагу дитини, спрямовуючи її в потрібне напрямку.

На четвертому році життя триває розвиток основ музичності дитини. Відбувається активна емоційна реакція на музику контрастного характеру. Діти яскраво і безпосередньо реагують на музичні твори, висловлюючи різні почуття - похвавлення, радість, захоплення, ніжність, спокій. Вони

розвивають музичне мислення та пам'ять, активно розвивають мову. Це стає більш згуртованим. Є бажання проявити себе в різних видах музичної діяльності. Діти із задоволенням слухають музику та переходять до неї, запам'ятовують та вивчають знайомі музичні твори, просять повторити їх; активніше бере участь у співі дорослого: співає кінці фраз, може співати разом з дорослим короткі пісні, побудовані на повторних інтонаційних оборотах.

Рухи до музики поступово покращуються: вони стають більш природними та впевненішими, але не в гармонії з музикою. Діти на п'ятому році життя виявляють емоційну чутливість до музики, розрізняють контрастний настрій музики, вчаться розуміти зміст музичного твору, накопичують, хоч і невеликий, досвід слухання, дотримуються музичних уподобань, закладають основи прослуховування музики культури. У процесі сприймання діти можуть слухати музичний твір від початку до кінця, не відволікаючись.

Розвивається диференціація сприймання: діти виділяють окремі засоби виразності (темп, динаміка, регістри), починають розрізняти найпростіші жанри - марш, танк, колискову. У процесі музичної діяльності активно розвиваються основні музичні здібності (почуття впорядкованості, проявом яких є емоційна чутливість до музики, почуття ритму).

Розвиток музично-сенсорних здібностей триває: діти розрізняють контрастні звуки за висотою, динамікою, тривалістю, тембром (при порівнянні знайомих музичних інструментів). Накопичується досвід виконання музичної діяльності. Діти поступово оволодівають навичками виконання у співі, ритміці, грі на основних музичних інструментах. Голосова і дихальна система зростає і вдосконалюється.

Діти з цікавістю слухають пісні у виконанні дорослих і охоче співають пісні разом із дорослим та самостійно, передаючи своє емоційне ставлення. Вони розвиваються і стають більш стійкими співочими навичками, з'являються улюблені пісні. Завдяки розвитку опорно-рухового апарату рухи під музику стають більш ритмічними та скоординованими.

Діти краще орієнтуються в просторі, рухаються до музики більш впевнено і чіткіше, адекватно природі та виразним особливостям музичного твору. За допомогою рухів діти здатні передавати зміни динаміки, темпу, реєстрів. Розширюються уявлення дітей про танцювальні жанри, збільшується запас танцювальних рухів. Діти із задоволенням беруть участь у різних видах та формах музичної діяльності (у самостійній музичній діяльності, святах, розвагах).

Таким чином, можна зробити наступний висновок: розвиток музичного сприймання дошкільнят відбувається на всіх етапах фізичного та психічного розвитку дитини. Але музичне сприймання дитини не буде розвиватися і вдосконалюватися в повній мірі, якщо воно базується лише на прослуховуванні музики.

1.3. Критеріально-рівневе оцінювання розвиненості музичного сприймання в дітей молодшого дошкільного віку

Розвиненість музичного сприймання – це вміння дитини переживати настрої та почуття, які передаються за допомогою музики, її включеність в активну рефлексію з музичним твором. Розвиненість музичного сприймання є результатом процесу розвитку музичного сприймання у дитини.

Процес формування музичного сприйняття неоднозначний, а отже, оцінювання розвиненості музичного сприймання в дітей молодшого дошкільного віку є досить непростю задачею.

Музичне виховання відбувається без як такого суворого контролю до оцінювання розвиненості музичного сприймання. Загалом перебіг формування музичного сприймання залежить багато чому у роботі вихователя, яка в свою чергу виявляється у ставленні до дитини як до унікальної особистості, у допомозі дитині, в умінні вислухати, у створенні творчої атмосфери, яка сприятиме роботі. За словами Л.С. Виготського,

«навчити творчому акту мистецтва неможливо, але це зовсім не означає, що не можна вихователю сприяти його утворенню і появі» [8 с. 247]

Б. М. Теплов виділяє три основні музичні здібності, які обумовлюють розвиненість музичного сприймання:

1) відчуття ладу це емоційне переживання, емоційна здатність. Адже, в ладовому почутті можна знайти єдність емоційної та слухової сторони музикальності. Відчуття ладу проявляється при сприйнятті музики як емоційне переживання, «відчуте сприймання». Теплов Б. М. називає його «перцептивним, емоційним компонентом музичного слуху». Воно може проявлятися при впізнаванні мелодії, визначенні ладової забарвлення звуків. У дошкільному віці показниками розвиненості ладового почуття є любов і інтерес до музики. Відчуття ладу є одною з основ емоційної чуйності на музику.

2) Музично-слухові уявлення відображають рух мелодії. Щоб відтворити мелодію голосом або на музичному інструменті, необхідно мати слухові уявлення того, як рухаються звуки мелодії – вгору, вниз, плавно, стрибками, тобто мати музично-слухові уявлення звуковисотного руху. Ці музично-слухові уявлення включають в себе пам'ять і уяву.

Таким чином, музично-слухові уявлення – це здатність, що виявляється у відтворенні по слуху мелодії. Високий ступінь його розвиненості є основою музичної пам'яті і уяви.

3) Ритмічна почуття. Це здатність активного (рухового) переживання музики, відчуття емоційної виразності її ритму, його точного відтворення на основі емоційної чуйності. Емоційна чуйність на музику може бути розвинена в усіх видах музичної діяльності: сприйнятті, виконавстві, творчості, так як вона необхідна для прочувствования і осмислення музичного змісту, і його уяви.

Таким чином, все вище перераховане ще раз доводить необхідність розвиненості музичного сприймання в дошкільному віці, оскільки саме цей

період є найбільш сензитивним і якщо не керувати музичним розвитком дитини, то ці спонтанні прояви залишаться нереалізованими.

І. В. Груздова підкреслює, що «розвиток у дітей емоційної чуйності і усвідомленості сприймання або емоційно-оцінного ставлення до музики веде до проявів переваг, бажанням слухати музичні твори, які є шедеврами мистецтва, народжує творчу активність» [17].

Розвиненість музичного сприймання, як і творчих і формування гармонійної особистості дитини відбувається через сприймання музики (вміння її слухати, аналізувати), а також через активність дитини, яка проявляється в різних видах музичної діяльності. Адже роздуми і аналіз сприяють розвитку логічного і асоціативного мислення, формуванню навичок самостійної роботи. При розвитку мислення формується активна особистість, яка здатна творити. Практична музична діяльність активізує волю дитини, робить процес навчання більш ефективним. Музикальність, як система музичних здібностей, не тільки розвивається, але і формується в кожному виді музичної діяльності. Однак в деяких видах музично-ігрової діяльності ті чи інші здібності розвиваються найбільш активно.

На основі аналізу літератури і позиції ряду авторів, ми визначаємо розвиненість музичного сприймання в єдності трьох критеріїв: розвиненість емоційної сфери дітей в музично-ігровій діяльності, розвиненість міжособистісних відносин у дітей в колективній творчості, творча розвиненість дітей в елементарному музиціюванні.

Критерії і їх показники:

1) розвиненість емоційної сфери дітей в музично-ігровій діяльності проявляється в наявності емоційного почуття виразності в жестах, в міміці, в пантоміміці, у вокальному інтонування, володінні різноманітною гамою почуттів і ігрової ролі образності, якими виражені музично-творчі здібності;

2) розвиненість міжособистісних відносин у дітей в колективній творчості проявляється в доброзичливості, відкритості, в бажанні бути серед дітей в групі, імпровізації нових ігор, володінням необхідними в цьому віці

навичками етикету в спілкуванні з дорослими і дітьми, в розкутості і творчому виконанні п'ястичних і інтонаційно-мовленнєвих імпровізаціях;

3) творча розвиненість дітей в елементарному музикуванні проявляється в численних і емоційно-яскравих характеристиках музичних образів, включених в ігрове завдання, володінням звуковисотним, ритмічним і тембровим слухом, чистим інтонувати мелодійної лінії, природним звуком.

Констатувальний етап експериментально-дослідницької роботи здійснювався на базі Сумського ДНЗ №12 «Олімпійський». Всього в дослідженні взяли участь 10 дітей 4–5 років, з них 4 хлопчика і 6 дівчаток. На даному етапі роботи планувалася дослідницька діяльність відповідно до означеним цілям і визначалася досвідчена група дітей. Також, на даному етапі була проведена констатувальна діагностика розвиненості музичного сприймання у дітей молодшого дошкільного віку.

До завдань констатувального етапу дослідно-пошукової роботи входило:

1. Розробити критерії, показники діагностичного інструментарію для виявлення рівня розвиненості музичного сприймання у дітей молодшого дошкільного віку.

2. Провести констатувальну діагностику рівня розвиненості музичного сприймання у дітей молодшого дошкільного віку.

3. Виявити рівні розвиненості музичного сприймання у дітей молодшого дошкільного віку.

Для реалізації поставлених завдань констатувального етапу описово-пошукової роботи нами були розроблені критерії, показники розвиненості музичного сприймання у дітей молодшого дошкільного віку. Також, була проведена початкова діагностика рівня розвиненості музичного сприймання.

Нами були визначені три критерії діагностики:

1. Прояв емоційної чуйності на музичний твір.

2. Знання засобів музичної виразності (здатність аналізувати, класифікувати, узагальнювати, робити висновки).

3. Розуміння змісту музичного твору.

Дані критерії містять у собі такі показники.

Критерій перший. Показник 1: прояв емоційно-рухової активності, адекватного характеру твору (наявність рухів, мімічних реакцій, жестів).

Показник 2: підбір слів-визначень, що виражають настрій, характер музичного твору.

Критерій другий. Показник 1: висловлювання дітей про характер музики, зміну настроїв в частинах твору (визначення форми), за визначенням жанру, засобів музичної виразності, про музичні інструменти, про композиторів.

Критерій третій. Показник 1: безпосередня, щира передача музичного образу в русі, спроба втілитися в музичний образ, пошук природних рухів, що відповідають характеру музики (за допомогою методу пластичного інтонування).

Показник 2: вміння розрізняти форму музичного твору і відобразити це в русі різноманітними жестами.

Показник 3: вміння зіставляти почуте з наочним (складання дидактичних карток – відповідність вибору кольорових і графічних карток характеру, настрою музичного образу).

Для виявлення початкового рівня розвиненості музичного сприймання був проведений діагностичний зріз, методами якого стали три творчі завдання, усне опитування. Дані завдання з'явилися опорною точкою початкової діагностики на констатуючому етапі дослідження.

Критерій «Прояв емоційної чуйності на музичний твір».

Замір: діагностичне завдання «Музичні історії».

Музичний матеріал.

Наочний матеріал: ілюстрації «Плакса», «Злюка», «Пустунка»; картки – смайлики трьох кольорів з епітетами (жовтий, чорний, сірий).

Для виміру показника «Прояв емоційно-рухової активності, адекватного характеру твору (наявність рухів, мімічних реакцій)» дітям було запропоновано прослухати три різнохарактерних музичних п'єс, висловити через рухи характер, настрій, емоційний тон музики.

Хід завдання.

Дітям було запропоновано прослухати три різнохарактерні п'єси без оголошення назви, і спробувати визначити, який настрій, характер у кожної з цих п'єс, які образи представляються під час звучання музики. Далі, дітям було запропоновано порухатися під музику. Це могли бути стрибки, підскоки, імітація стрибків на скакалці, притупування, різкі рухи руками (помахи, кидки), повільна ходьба, погойдування і т.д. Також, музичний керівник просив передавати образи не тільки через рухи, а й через міміку. Діти намагалися передати похмурість, плаксивість, радість, веселощі, злість, агресію і т.д.

При повторному прослуховуванні діти поділилися на три групи (відповідно до трьох характерами музики), кожна дитина мала можливість вибрати найбільш вподобаний образ, і зобразити його в русі. Даний спосіб дозволив найбільш ретельніше спостерігати за дітьми, виявити музичні уподобання дітей.

Для виміру показника «Підбір слів-визначень виражають настрої, характер музичного твору» дітям потрібно було придумати по кілька слів-епітетів, що відображають характер, настрої музичних п'єс. Дітям було досить складно придумувати слова-епітети, через невеликий словниковий запас. Тому, їм на допомогу, для поповнення словникового «багажу» було запропоновано завдання співвіднести слова з характером кожної п'єси.

З кожною дитиною була організована бесіда, в процесі якої потрібно було визначити характер музичних п'єс за допомогою слів-епітетів з «Словника емоційно-образного змісту музики».

Педагог читає картки з епітетами (у вигляді смайликів трьох кольорів), діти співвідносять їх з потрібним чином, прикладають до панно з ілюстраціями «Трьох подружок» (табл. 1.1).

Критерії оцінювання.

Високий рівень (3 бали): дитина використовує велику кількість слів-визначень (більше 2) виражають настрої, характер твору, адекватних музичного твору.

Таблиця 1.1

Слова – епітети для визначення характеру

«Злюка»	«Пустунка»	«Плакса»
сердита	легка	жалобна
грізна	жартівлива	сумовита
груба	завзята	стогнуча
зла	сонячна	ображена
гнівна	танцювальна	тужлива
роздратована	грайлива	плаксива

Середній рівень (2 бали): підбирає слова-визначення, що виражають настрій, характер музичного твору, але немає різноманітності, недостатній словниковий запас (традиційні слова: сумно – весело).

Початковий рівень (1 бал): не може у визначити основний настрій музики, слів-визначень підібрати не може.

Результати представлено в табл. 1.2 та 1.3.

Таблиця 1.2

Результати діагностики критерію «Прояв емоційної чуйності на музичний твір»

Ім'я дитини	Прояв емоційно-рухової активності, адекватної характер твору	Підбір слів-визначень, що виражають настрій, характер музичного твору
Ріта К.	високий	високий
Софія С.	середній	середній
Матвій Ш.	середній	середній
Аня Л.	середній	середній
Кирило Л.	середній	Початковий
Лера Л.	високий	високий
Ліза Л.	середній	середній
Аня С.	Початковий	Початковий
Діма Ш.	Початковий	Початковий
Миша М.	Початковий	Початковий

Таблиця 1.3

Загальний результат діагностики критерію «Прояв емоційної чуйності на музичний твір»

показник	Високий рівень	Середній рівень	Початковий рівень
Прояв емоційно-рухової активності, адекватної характеру твору	20% (2 людини)	50% (5 осіб)	30% (3 особи)
Підбір слів-визначень, що виражають настрій, характер музичного твору	20% (2 людини)	40% (4 людини)	40% (4 людини)
Загальний результат показників	20%	45%	35%

Таким чином, виходячи з педагогічних спостережень, проведеної діагностики, можна резюмувати наступне. Яскравість проявів емоційних реакцій в процесі сприймання музики і її подальшої оцінки, яскраво виражено на високому рівні у двох вихованців – 20% дітей. У 50% дітей (5 осіб) емоційно-рухові прояви адекватні характеру твору, але носять епізодичний характер, виражаються не яскраво, діти періодично збивалися. У 30% дітей (3 особи) відсутня емоційно-рухова активність, або не адекватна характеру твору. Для вираження настрою, характеру музики змогли підібрати відповідні слова – визначення на високому рівні 20% дітей, на середньому рівні 40%, на низькому рівні 40%.

Загальний показник критерію «Прояв емоційної чуйності на музичний твір» виявив: високий рівень – 20%, середній рівень виявлено у 45%, Початковий у 35% дітей.

Критерій «Знання засобів музичної виразності» (здатність аналізувати, класифікувати, узагальнювати, робити висновки).

Замір: діагностичне завдання «Створи музичний паспорт» (з використанням технології «Лепбук»).

Показник: висловлювання дітей про характер музики, зміні настроїв в частинах твору (визначення форми), за визначенням жанру, засобів музичної вразливості, про музичні інструменти, про композиторів.

Музичний матеріал: «Марш дерев'яних солдатиків» з «Дитячого альбому» П. І. Чайковського.

Наочний матеріал: дидактичний посібник «Лепбук».

Мета: визначення вміння старших дошкільників виявляти в музичному творі засоби музичної виразності.

Технологія «Лепбук» – відмінний спосіб закріпити знання, інформацію по сприйняттю музики (про жанри музики, хто її виконує, на яких музичних інструментах її виконують, хто її складає), осмислити зміст і характер музичних творів, провести дослідницьку роботу, в процесі якої дитина бере участь в пошуку, аналізі та сортуванні інформації спільно з педагогом. Кінцевий продукт «лепбука» – створення «Музичного паспорта» на конкретний музичний твір.

В даному випадку – п'єса «Марш дерев'яних солдатиків» з «Дитячого альбому» П. І. Чайковського. Дітям було запропоновано прослухати вже знайомий твір, за допомогою дидактичних карток скласти характеристику п'єси, виявити засоби музичної виразності (темп, динаміка, характер, жанр, музична форма, які почули музичні інструменти і т.д.).

Критерії оцінювання.

Високий рівень (3 бали): дитина музично ерудована, знає музичні засоби виразності, за допомогою дидактичних карток може їх проаналізувати. Має уявлення про жанри класичної музики, про музичні інструменти, про композиторів. Чітко формулює образний зміст музичного твору.

Середній рівень (2 бали): дитина розуміє засоби музичної виразності, але не завжди може пояснити їх використання композитором для створення музичного твору. Відчуває невпевненість у відповідях, при цьому є свої музичні уподобання, добре висловлює своє бачення музичних образів на прикладі улюблених творів.

Початковий рівень (1 бал): дитина активна тільки в окремих видах музичної діяльності, не знає засоби музичної виразності, не може пояснити їх призначення, і використання їх для створення музичного твору композитором.

Результати представлено в табл. 1.4 й 1.5.

Таблиця 1.4

Результати діагностики критерію «Знання засобів музичної виразності»

Ім'я дитини	Високий рівень	Середній рівень	Початковий рівень
Рита К.	+		
Софія С.		+	
Матвій Ш.		+	
Аня Л.		+	
Кирило Л.		+	
Лера Л.	+		
Ліза Л.	+		
Аня С.		+	
Діма Ш.			+
Міша М.			+

Таблиця 1.5

Результати діагностики критерію «Знання засобів музичної виразності»

Показник	Високий рівень	Середній рівень	Початковий рівень
Висловлювання дітей про характер, зміни настрою в частинах (визначення форми), про засоби музичної виразності	30% (3 особи)	50% (5 осіб)	20% (2 особи)

Таким чином, результати діагностичного завдання показали наступне. 30% вихованців (3 особи) виконали завдання на високому рівні. Діти змогли визначити жанр, музичну форму, виявити засоби музичної виразності, висловити свої враження про характері музики, відзначити зміну частин (музична форма), визначити жанр, звучання деяких музичних інструментів. 50% (5 осіб) виконали завдання на середньому рівні, збивалися в визначенні

засобів музичної виразності, відчуваючи невеликі труднощі у відповідях. 20% дітей (2 особи) мали труднощі у виконанні завдання, не змогли (або частково змогли) визначити засоби музичної виразності, музичну форму, жанр.

Критерій «Розуміння змісту музичного твору» (через руховий компонент, через інтеграцію слухових і візуальних вражень).

Замір: діагностичне завдання «Музична палітра».

Музичний матеріал. «Хатинка на курячих ніжках».

В даний критерій входило три показника:

1. Безпосередня, щира передача музичного образу в русі, спроба втілитися в музичний образ, пошук природних рухів, що відповідають характеру музики (за допомогою методу пластичного інтонування).

2. Уміння розрізняти форму музичного твору і відобразити це в русі різноманітними жестами.

3. Уміння зіставляти почуте з наочним (складання дидактичних карток – відповідність вибору кольорових, графічних карток настрою, вираженого в музиці).

Для виміру показника «Безпосередня, щира передача музичного образу в русі, спроба втілитися в музичний образ, пошук природних рухів, що відповідають характеру музики (за допомогою методу пластичного інтонування) дітям було запропоновано прослухати музику, за допомогою пластичного інтонування передати музичний образ, відчути і прожити його, і відобразити свої відчуття в танцювально-рухової діяльності.

Критерії оцінювання.

Високий рівень (3 бали): дитина самостійна у виборі втілення переживань, в знаходженні ідеї, в способі її реалізації і створенні творчого продукту. Використовує різноманітні рухи (хлопки, стрибки, помаху руками і т.д.), адекватні характеру і настрою музичного твору.

Середній рівень (2 бали): рухи виконуються досить точно і виразно, але немає творчої активності в створенні музично-рухових образах, рухи

одноманітні, повторюються, немає розвитку. Простежується адекватність між втіленням переживання і характером музики.

Початковий рівень (1 бал): способи передачі характеру музичного твору не адекватні. Ідеї, способи реалізації, створення творчого продукту відсутні.

Таблиця 1.6

Результати діагностики показника «Безпосередня, щира передача музичного образу в русі, спроба втілитися в музичний образ, пошук природних рухів, що відповідають характеру музики»

Ім'я дитини	Високий рівень	Середній рівень	Початковий рівень
Рита К.	+		
Софія С.	+		
Матвій Ш.	+		
Аня Л.		+	
Кирило Л.		+	
Лера Л.	+		
Ліза Л.	+		
Аня С.		+	
Діма Ш.			+
Міша М.		+	

Обробка отриманих даних показала, що 6 дітей (60%) впоралися із завданням самостійно – високий рівень. 4 людини (40%) – середній рівень. Дітей, які не впоралися із завданням, не було. Практично всі діти змогли висловити музичний образ в русі виразно, придумували свої рухи, фантазували, проявляли творчість. Однак, передача змісту музики за допомогою рухово-експресивних засобів викликало утруднення – у 40% дітей.

Показник: «Уміння розрізняти форму музичного твору і відобразити це в русі різноманітними рухами, жестами».

Завдання дітей полягала в тому, щоб почути зміну частин музики, і відобразити це в рухах (мінати руху). Потім, пропонується пограти в музично-дидактичну гру «Музичний салат», де за допомогою дидактичних карток, дітям потрібно було викласти 3-хчастную музичну форму.

Критерії оцінювання.

Високий рівень (3 бали): самостійно змінює рух в відповідності зі зміною частин музики.

Середній рівень (2 бали): дитина плутається в зміні рухів, відповідні зміни частин музики, плутано, іноді правильно, змінює рух.

Початковий рівень (1 бал): дитина не може рухатися самостійно, руху спонтанні, що не логічні, не відчуває зміну частин в музиці.

Таблиця 1.7

Результати діагностики показника «Уміння розрізнати форму музичного твору і відобразити це в русі різноманітними рухами, жестами»

Показник	Високий рівень	Середній рівень	Початковий рівень
Уміння розрізнати форму музичних творів і відобразити це в русі різноманітними рухами, жестами	60	30	10

Показник: «Уміння зіставляти почуте з наочним» (складання дидактичних карток – відповідність вибору кольорових карток настрою, вираженого в музиці, відповідність вибору графічних карток характеру музичного образу)».

Обладнання: індивідуальні кольорові картки (7–8 кольорів); індивідуальні графічні картки (плавні, закруглені, хвилеподібні лінії; гострі, зламані, незграбні лінії).

Педагог пропонує дітям побувати в ролі художника, закрити очі, і постаратися побачити музику в кольорі. Потім вибрати з кольорових карток ті, які найбільш підходять до цієї музики. Далі, дітям було запропоновано зобразити під музику рухами рук лінії мелодії (педагог грає окремо мелодію). З графічних карток пропонує вибрати тільки ті, які підходять до музики.

Критерії оцінювання.

Високий рівень (3 бали): точність вибору дидактичних карток, вміння зіставляти почуте з наочним (відповідність вибору кольорових, графічних карток настрою, вираженого в музиці).

Середній рівень (2 бали): дитина з цікавістю виконує завдання, але іноді плутається у виборі кольорових і графічних карток.

Початковий рівень (1 бал): ухилення, відмова від проєкції своїх станів або її нездатністю в ситуації музичного впливу навіть на найпростіше самовираження своїх вражень через наочно-дидактичний матеріал.

Таблиця 1.8

Результати діагностики показника «Уміння зіставляти почуте з наочним»

Ім'я дитини	Відповідність кольорових карток настрою	Відповідність графічних карток характеру музики
Рита К.	високий	високий
Софія С.	високий	середній
Матвій Ш.	високий	середній
Аня Л.	високий	високий
Кирило Л.	високий	високий
Лера Л.	високий	високий
Ліза Л.	середній	середній
Аня С.	середній	середній
Діма Ш.	середній	низька
Міша М.	середній	низька

Таблиця 1.9

Результати діагностики показника «Уміння зіставляти почуте з наочним»

Показник	Високий рівень	Середній рівень	Початковий рівень
Відповідність кольорових карток характеру музики	60%	40%	0%
Відповідність графічних карток характеру музики	40%	40%	20%
Загальний показник	50%	40%	10%

Виходячи з результатів проведеної діагностики, нами було виявлено, що із завданням підібрати кольорові картки, що визначають характер, настрої музики діти впоралися краще, ніж підібрати графічні картки. З показником «Відповідність кольорових карток характеру музики» впоралися на високому рівні більше половини дослідної групи – 60% (6 осіб). 4 людини з інтересом

виконували завдання, але іноді плуталися у виборі кольорових карток – 40% (середній рівень).

Дітей з початковим рівнем не було. Невеликі труднощі викликало завдання зіставити з характером музичного твору графічних карток. На високому рівні впоралися 40% дітей (4 людини), на середньому рівні 40% (4 людини), на низькому рівні 20% (2 людини).

Загальний показник «Уміння зіставляти почуте з наочним (складання дидактичних карток на відповідність вибору кольорових, графічних карток настрою, характером музичного твору)»: високий рівень – 50%, середній рівень – 40%, Початковий рівень – 10%.

Таким чином, отримані результати дозволили визначити подальшу перспективу, напрям роботи з розвитку музичного сприймання у дітей молодшого дошкільного віку.

Висновки до розділу 1

На підставі проведеного аналізу педагогічної літератури можна зробити ряд висновків.

Визначено, що в музичній педагогіці музичне сприймання і сприймання музики має два значення. Перше, більш широке, розглядається як природна умова різних видів музичної діяльності дітей на занятті – гри, музикування на дитячих музичних інструментах, співу, музично-ритмічного руху. Друге, більш вузьке значення, передбачає слухання музики: знайомство з музичними творами різних стилів і жанрів, композиторами, виконавцями.

Взято за основу наступне формулювання поняття музичного сприймання: «музичне сприймання – відчуте і осмислене сприймання, спрямоване на осягнення тих значень, якими володіє музика як мистецтво, як особлива форма відображення дійсності, як естетичний і художній феномен».

Були розроблені критерії, показники діагностичного інструментарію для виявлення рівня розвиненості музичного сприймання у дітей молодшого

дошкільного віку. Були визначені методи, спрямовані на вирішення завдань дослідницької роботи. Це: загальнодидактичні методи: наочно-слухові, наочно-зорові (картки, ілюстрації, іграшки, малюнки), словесні (розповідь, бесіда, пояснення, загадки), практичні (ігрові, метод вправ); специфічні методи музичного виховання: метод контрастних зіставлень, методи уподібнення характеру звучання музики (моторно-рухове уподібнення емоційно-образного змісту музики, словесне уподібнення, вокальне уподібнення, мімічне уподібнення характеру звучання музики, колірне уподібнення, поліхудожнього уподібнення характеру музики), метод активного слухання музики, метод збагачення музичного досвіду дітей, метод проблемного навчання, концентричний метод.

З метою виявити вихідний рівень розвиненості музичного сприймання була проведена початкова діагностика рівня музичного сприймання у дітей молодшого дошкільного віку. Результати діагностики показали недостатній рівень розвитку музичного сприймання у дітей молодшого дошкільного віку.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МУЗИЧНОГО СПРИЙМАННЯ В ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Педагогічні принципи розвитку музичного сприймання в дітей молодшого дошкільного віку

Музика є абсолютно особливий, нічим іншим не замінний шлях пізнання різноманітних відтінків емоційно-чуттєвих станів людини, її переживань, настроїв, є одночасно і інструментом пізнання, осмислення і освоєння прекрасного в самій дійсності, краси і глибини людських почуттів, стосунків. Активне сприймання музичних творів здатне задовольняти потребу людей в самих переживаннях.

Сприймання – це відображення в корі головного мозку предметів і явищ, що впливають на аналізатори людини, це не просто механічне, дзеркальне відображення мозком людини того, що знаходиться перед її очима або того, що чує її вухо. Сприймання завжди активний процес, активна діяльність. Воно є першим етапом розумового процесу, отже, передує і супроводжує всіх видах музичної діяльності.

Визначення музичного сприймання включає в себе здатність переживати настрій і почуття, що виражаються композитором в музичному творі, і отримувати від цього естетичне задоволення. Сприймання музики здійснюється вже тоді, коли дитина ще мала і не може включитися в інші види музичної діяльності, коли вона ще не в змозі сприймати інші види мистецтва.

Сприймання музики – провідний вид музичної діяльності у всіх вікових періодах дошкільного дитинства. Важливо формувати у дошкільнят саме музичне сприймання. Якість сприймання багато в чому залежить від смаків, інтересів. Якщо дитина росла в «не музичному» середовищі, у неї часто формується негативне ставлення до «серйозної» музики. Така музика не

викликає емоційного відгуку, якщо людина не звикла співпереживати вираженим в ній почуттям з дитинства.

Таким чином, сприймання залежить від рівня музичного та загального розвитку людини, від цілеспрямованого виховання. В сприйнятті творів мистецтва беруть участь як емоції, так і мислення. Тільки через вираження емоцій музика може передавати «думки і образи» або «картину природи», через естетичну емоцію людина пізнає світ.

Одна з найважчих завдань художнього виховання – зберегти емоційну природу сприймання у міру того як будуть ускладнюватися засоби виразності. У дитинстві, коли досвід сприймання музики ще малий, як правило, потрібно кілька прослуховувань, щоб сприймання твору стало більш осмисленим, зворушливим. Тому так необхідно розвивати музичне сприймання дошкільнят, тренувати його.

Реальний музичний досвід формує в повсякденне життя як особливий вид досвіду, що обумовлено природою музики. Саме музичний досвід обумовлює організацію музичної поведінки, а з розвитком змінюється і загальна поведінка, вона наповнюється осмисленим змістом, на дії і вчинки впливають естетично виражені почуття. При однакових зовнішніх проявах (зокрема, при слуханні концерту) музична діяльність здійснюється з різними цілями і різними засобами, до прикладу, у професіонала і у музично «неграмотної» людини, яка опинилася в музичній ситуації. Музичний досвід, що включає систематизовані звукоспіввідношення і здатність відчувати форму твору, значним чином впливає на музичну поведінку. Без цього, слухач найчастіше задовольняє тільки первинними слуховими навичками і впізнавання окремих моментів, а не загальної функціональності їх зв'язку [3].

Формування культури музичного сприймання – це комплексний процес, який не може бути актуалізований поза взаємозв'язку з естетичним розвитком людини. Як духовно-ціннісне новоутворення, культура музичного сприймання визначається переживанням, емоційними відгуками, розумінням мови художніх образів, розумінням переводити їх на особистісний

індивідуальний код. В умовах підготовленого сприймання музики ефективним засобом формування емоційної сфери як найважливішої базової основи життя, пов'язаної з задоволенням потреб в творчості, насолоди, співпереживання, в невербальному спілкуванні зі світом, тобто сприймання в широкому сенсі того слова.

У структурі музичного сприймання виділені такі його властивості, як образність, відкритість, цілісність, емоційність, асоціативність, варіативність, осмисленість, інтуїтивність, аперцептивність, вибірковість, константність, симультантність, інерційність і ін. В якості умови повноцінного сприймання музики визначається слухова активність, здатність до спільної творчості.

Слухання музики дітьми здійснюється в процесі музично-педагогічної роботи, в ході участі в усіх видах дитячої музичної діяльності, на дозвіллевих заходах і святах. Музичний керівник традиційно присвячує слухання музики частину заняття, використовуючи для її організації певні методи і прийоми.

До слухання музики повинен звертатися і вихователь, організовуючи даний процес як заняття або ініціюючи дітей до самостійного сприймання творів. Слухають діти і в родині, відвідуючи з батьками концерти, музичні спектаклі і т. п.

Педагогічна технологія – це інструмент професійної діяльності педагога.

Принципи і технології сприймання музики:

Принцип гуманізації – враховуються особистісні та індивідуальні якості дитини в процесі сприймання музичних творів.

Принцип вікових особливостей дитини – враховуються результати діагностики і основні зміни сприймання музики в кожній віковій групі.

Принцип розвитку суб'єктивних якостей – враховуються музичні інтереси і спрямованість дитини на конкретний вид музичної діяльності.

Принцип суб'єкт-суб'єктивного взаємодії – враховуються свобода реакцій і висловлювань дитини, недопущення насильницьких, жорстких заходів, що обмежують пориви дитини. Дитина може вибирати види художньої діяльності, в якій знайшло б втілення почутого їм в музиці,

виступати ініціатором слухання музики, називати вихователью музичні твори, які вона хоче послухати. Педагог повинен співчутливо відгукуватися на ці ініціативи.

Принцип педагогічної підтримки – дії педагога повинні бути спрямовані на надання допомоги дитині, що відчуває ті чи інші труднощі в процесі сприймання музики, зняття емоційної напруженості і некомфортності.

Принцип професійної співпраці та співтворчості – обов’язкова взаємодія музичного керівника і вихователя, тісна співпраця з сім’єю, іншими фахівцями, які працюють в дитячому саду.

Принцип цілеспрямованості процесу сприймання музики дітьми – педагогу необхідно знати, заради якої мети організовується музичне сприймання.

Принцип відбору музичних творів – необхідний відбір музичних творів за певними критеріями, відповідним віковим особливостям дітей.

Принцип систематичності і послідовності – необхідна планомірна робота по сприйняттю музики дошкільнятами, поступове ускладнення музичного змісту.

Принцип продуктивності – результатом сприймання музики повинен з’явитися якийсь творчий продукт, наприклад образ, втілений в малюнку, танці, музикуванні, грі, слові і т.д.

Принцип синкретичності – об’єднання різних методів і способів художньо-творчої діяльності дошкільнят.

Слухання музики можна розділити на чотири етапи дій педагогів у процесі організації сприймання дітьми музики:

- залучення дитячої уваги до слухання музики, настрої на сприймання;
- повторне слухання з подальшим музичним аналізом, розбором вражень;
- закріплення уявлень про прослуханої музики в музичному досвіді дитини, запам’ятовування твору, готовність міркувати про нього, бажання послухати ще раз;

- створення умов для вираження дитиною результатів музичного сприймання в ігровій, художній, руховій діяльності.

Етапи організації сприймання музики дошкільнятами в групі, за безпосереднього сприяння педагога-вихователя.

1. Організація розвивального середовища в групі.

2. Накопичення у дітей музичного досвіду, практичних умінь в образотворчій діяльності, активізація творчої уяви.

3. Самостійна продуктивна діяльність дітей. На даному етапі пропонується організація слухання музики, після чого діти можуть висловити свої фантазії в образотворчій діяльності (малюванні, ліпленні, аплікації).

Діяльність вихователя на першому етапі полягає у створенні музичної зони для слухання музики, яка повинна містити музичний центр, диски із записом музики, портрети відомих композиторів, книги музикознавчих характеру, доступні дітям, ілюстрації до музичних творам, репродукції картин.

Після організації музичної зони або куточка для слухання музики, необхідно провести бесіду з вихованцями на тему «Що нового з'явилося в групі?» налаштовуючи їх тим самим на конкретний вид музичної діяльності.

На 2-му етапі вихователь здійснює роботу з накопичення дітьми уявлень, вражень і емоційних переживань в ході сприймання музики. Здійснюється дана робота в певній логіці.

Вступна частина. Ігри та вправи (2–3) на розвиток творчої уяви дітей.

Основна частина. Організація процесу сприймання музичних творів (1–2), бесіда про почуте.

Заключна частина. 1 варіант – активне слухання. За допомогою пластики і елементів танцювальних рухів запропонувати дитині висловити свої враження про почуте. Другий варіант – висловити музичні враження за допомогою образотворчій діяльності (малюванні). Таку роботу вихователь проводить з дітьми 1 раз на тиждень протягом всього навчального року, як закріплення навичок і слухових уявлень, отриманих на музичних заняттях. Саме така робота дозволить підійти до завершального етапу технології –

самостійної продуктивної діяльності дітей і інтегрованим заняттям з музичного і образотворчого мистецтва.

Умовно виділяють наступні етапи в організації процесу сприймання музичного твору:

- вступне слово вихователя;
- слухання творів;
- бесіда про прослуханий твір;
- аналіз твору;
- повторне слухання.

Корисно передбачити прослуховування музики з вступним словом вихователя - лаконічним, містким за змістом, здатним зацікавити дитячу аудиторію. Захопити, зацікавити дитину, зосередити її увагу на "об'єкті" - першочергова умова успіху музично-виховної роботи, зокрема розвитку здатності сприймати. Результати досліджень вітчизняних вчених показали підвищену активність, підвищений потенціал дитини після попереднього емоційного настрою.

Перед тим, як ознайомити дітей з новим музичним твором, ви можете коротко розповісти їм про композитора, про кілька цікавих епізодів його біографії, про обставини, пов'язані зі створенням цього твору (особливо якщо вони містять щось чудове, що може викликати увагу та інтерес). Корисно дати дітям «творче» завдання (наприклад, визначити характер музики, пояснити, що вона розповідає, що зобразити, порівняти дві п'єси, знайти різницю між ними тощо). Якщо студенти вступають у діалог під час обговорення прослуханої музики, вихователь має підстави вважати це своїм успіхом, як досягнення у своїй роботі.

Будь-які діалоги, диспути з приводу того чи іншого художнього явища повинні заохочуватися, підтримуватися; саме диспути, якщо вони досить змістовні, сприяють формуванню власної думки, вчать спиратися на особисту позицію, виробляти своє ставлення до музичного (і не тільки музичного) матеріалу.

Для більшої повноти і адекватності сприймання важлива роль теоретичного компонента в навчанні, який поступово розширюється і поповнюється.

Аналізуючи з дітьми особливості музичного твору, доречно поставити їм ряд питань і завдань. Наприклад, які асоціації виникли у дітей в процесі слухання; якими засобами музичної виразності був створений образ? і т.д.

Різні завдання перед прослуховуванням музики значно активізують увагу і інтерес учнів молодших класів.

В організації сприймання музики дітьми виділяють ряд методичних прийомів, що сприяють активізації процесу слухання. До таких належать:

- ритмопластика. Так, з метою усвідомлення жанрових особливостей музики учням пропонуються завдання промарширувати або рухом корпусу і кистей пластично виразити сутність вальсу;
- порівняння або контрастне зіставлення музики;
- графічне зображення мелодії;
- складання музичних колекцій, підбір музичних творів учнями класу на якусь доступну, цікаву для них тему;
- використання співдружності різних видів мистецтв.

2.2. Добір музичного репертуару для сприймання дітьми молодшого дошкільного віку в закладах дошкільної освіти

Для розвитку музичного сприймання важливо використовувати всі типи музичного виконання. Враховуючи різні рівні музичного та загального розвитку дітей, їх природні здібності, педагогам дошкільних закладів слід приділити особливу увагу підбору музичного матеріалу для роботи з дітьми - музики для прослуховування, пісень, танцювальних мелодій тощо. Ця музика повинна бути привабливою для дітей та викликати в них емоційний відгук.

Індивідуальна робота через гру в дошкільних закладах, казковий ігровий образ повинен постійно нести дошкільнику заряд радісних, добрих емоцій та енергії для його нормального розвитку та активної творчої діяльності.

Існує три основні напрямки у використанні репертуару для розвитку музичного сприймання дітей, які повинні відповідати цій вимозі.

Першим напрямком є залучення їх до світу класичної музики. Діти із задоволенням слухають старовинну музику І. С. Баха, твори композиторів віденської класичної школи – І. Гайдна, В. А. Моцарта, Л. Бетховена, музику представників романтизму – Ф. Шуберта, Р. Шумана. Розвиваючи музичне сприймання, формуючи еталони краси важливо слухати з дітьми твори композиторів-класиків 19 століття – М. І. Глінки, П. І. Чайковського, М. П. Мусоргського, найбільших композиторів 20 століття – С. С. Прокоф'єва, Д. Д. Шостаковича, А. І. Хачатуряна, Д. Б. Кабалевського, і інших.

Музично-естетичне виховання дітей набагато повніше і багатше, якщо послідовно знайомити їх з народною музикою та високими прикладами класичної музики. Сприймання класичної музики позитивно впливає на розвиток високих моральних якостей та творчих здібностей дитини.

Другий напрямок - використання музичного фольклору, який повинен бути основою для ранніх етапів музичного розвитку дитини та відповідати високим вимогам мистецтва.

Фольклор (народні пісні, танці та інструментальна музика) здобув загальне визнання як один з найважливіших засобів естетичного та морального виховання дітей. Розвиток фольклору значно розширює уявлення дітей про культуру, традиції та звичаї народів світу.

Залучення до музичного фольклору цінується в будь-якому віці, але його серйозний і повноцінний розвиток повинен розпочатися в ранньому віці. Народні мелодії є найбільш доступними і зрозумілими для дітей і є природним художнім ґрунтом, необхідним для повноцінного музичного розвитку дитини.

Третій напрямок у використанні репертуару для розвитку музичного сприймання дітей - пісні, написані композиторами спеціально для дітей.

Вибираючи пісні для прослуховування та вивчення дітьми, вихователі повинні спиратися на яскраві зразки високохудожніх дитячих пісень, перевірених часом і що мають велике виховне значення: пісні про дружбу, турботу про природу, любов до тварин.

Ще однією вимогою до музичного репертуару є вимога щодо доступності для дітей. Важливим критерієм доступності є знайомі дітям музичні жанри. При розумінні жанрових особливостей музики слід виходити з так званих "трьох китів" - пісні, танцю та маршу, використовуючи метод музичного виховання дітей. Ці жанри визначаються дошкільнятами без особливих зусиль.

Особливо близькі і доступні для сприймання дошкільнятами пісні. В співі удосконалюються сприймання, пам'ять, мислення, уяву, здобуваються знання і розвиваються здібності. Пісні для дітей повинні мати невеликий діапазон мелодії, зручний для виконання, нескладний ритм, зрозумілий і нескладний для вимови текст. Танцювальний і маршовий жанри можна використовувати для слухання дітьми, постійно пов'язуючи їх з рухами. Щоб виразно передати музичний образ в танці, грі, пантомімі, діти повинні засвоїти музично-ритмічні навички та танцювальні рухи. Для цієї мети можна використовувати репертуар народної, класичної та сучасної музики: танцювальні п'єси І. С. Баха і в А. Моцарта, вальси Ф. Шуберта і Й. Штрауса, балетна музика П. І. Чайковського.

Наступний критерій доступності музики для дітей ґрунтується на використанні програмно-образотворчих образів, близьких дітям (образи природи, казкові персонажі, образи тварин і птахів і т.д.).

Музика, заснована на програмі, «малює» конкретні образи, які особливо тісно пов'язані з реальним життям оточуючих дітей. Діти розуміють музику, яка втілює образи природи (цикли «Пори року» А. Вівальді та П. Чайковського). Слухаючи таку музику, діти прекрасно відчують те, що композитор хотів у ній висловити, малюють картини природи в уяві.

Наявність музичного репертуару безпосередньо залежить від віку дітей та обсягу їх слухової уваги. У ранньому дошкільньому віці (від 3 до 5 років) обсяг

слухової уваги невеликий, і діти ще не готові сприймати довго звучать музичні твори. Для цієї вікової групи доцільно вибирати невеликі твори (музичний фольклор - народні пісні та танці, твори класичної танцювальної музики (менуєт, екоси, полька, мазурка, вальс тощо)), постійно пов'язуючи музику з рухом.

У міру дорослішання дітей музичний репертуар для прослуховування поступово ускладнюється. У старшому дошкільному віці (від 5 до 6-7 років) у репертуарі для прослуховування музики можуть бути яскраві твори класичної музики - фрагменти з опер і балетів, відомі фортепіанні та симфонічні твори.

У вільний від занять час діти часто влаштовують ігри, в яких музиці відводиться значна роль. Наприклад, граючи в «концерт», «музичне заняття», «цирк» і т.д., діти згадують і виконують знайомі пісні, танці, хороводи, імпровізують, пишучи власні пісеньки і підбираючи їх на металофоні або іншому музичному інструменті.

Навіть якщо діти грають в ігри, не пов'язані з музичною тематикою, музика, різноманітне музичне супроводження у них теж може мати місце. Так, діти часто використовують різні музичні інструменти для того, щоб дати сигнал для відправлення поїзда, пароплава. Весела пісенька, що співається дітьми, може супроводжувати їх «подорож» на автомобілі. Хлопчики, граючи в «солдат», чітко марширують під звуки барабана, «акомпанують» собі, отстуківая ритмічний малюнок пісні за допомогою кубиків, паличок і т.д.

Значну роль у музичному вихованні дітей відіграють музично-дидактичні ігри, які розвивають творчі здібності дитини, музичний слух, допомагають в ігровій формі засвоїти елементи музичної грамотності. Деякі з них потрібно запам'ятати заздалегідь. У повсякденному житті вихователь також повторює та закріплює ці ігри з дітьми та вводить нові.

У багатьох музично-дидактичних іграх використовуються дитячі музичні інструменти (металофон, цитра, дзвіночки, бубон, барабан, трикутник тощо). , який звучав, або знайдіть серед розкладених на столі

карток ту, що зображує цей інструмент.

Музика має свій виховний вплив під час прогулянок дітей, стимулює їх активність, самостійність, викликає різні емоційні переживання, створює хорошу структуру, відроджує накопичені враження.

Найбільш доцільними для музичних проявів дітей на прогулянках, зазвичай є літній період. У цей час на дитячій ділянці організовуються цікаві ігри, на яких діти можуть самостійно, або разом з вихователем водити хороводи, співати улюблені пісні. На прогулянці вихователь допомагає організувати рухливі ігри із співом.

Граючи в такі ігри, як «хованки», «салочки», перед початком діти обов'язково вибирають ведучого. Тому з ними добре заздалегідь вивчити декілька нескладних лічилок, наприклад «Кінь баский», «Цинци-Бринці, балалайка», «Зайчик білий, куди бігав» та ін. Діти з задоволенням будуть використовувати їх у своїх іграх.

Влітку на прогулянку можна захопити дитячі музичні інструменти, надавши дітям можливість імпровізувати, виконуючи нескладні мелодії. При наявності певних навичок гри на інструментах об'єднуватися в ансамбль.

Вихователь повинен заздалегідь подумати про прогулянку, щоб вона була цікавою для всіх дітей, пам'ятати, що активна музика дітей на прогулянці залежить від того, наскільки добре діти засвоїли музичний репертуар і можуть виконувати його самостійно. Успіх цієї роботи залежить від активності вихователя та встановлення з ним тісного контакту в роботі вихователя та музичного керівника.

Музика також може широко використовуватися на заняттях знайомства з художньою літературою та мистецтвом. Ознайомлюючи дітей з народними казками «Кіт, півень і лисиця», «Сестра Оленка та брат Іванко», «Колобок» та ін., Вихователь супроводжує свою розповідь виконанням невеликих пісень казкових героїв, що характеризують героїв. Спочатку вихователь співає пісні, а коли казка освоюється, діти виконують її

самостійно.

Казку діти сприймуть набагато швидше і цікавіше, якщо при її первинному перенесенні вихователь користуватиметься різними музичними інструментами. Наприклад, знайомлячи дітей з народною казкою «Колобок», він може зобразити на металофоні, як «катався колобок», як «стрибає» заєць; використовуйте барабан і брязкальце, щоб показати, як важко ходити ведмедикові, ламаючи гілочку в лісі, а цитрою - м'які витончені рухи хитрої лисиці.

Діти дуже люблять казку «Троє поросят» С. Михалкова. Її читання добре супроводжувати музичними фрагментами – виконанням пісеньки веселих поросят і вовка з музичної інсценування цієї казки, записаної на платівку. Музика допомагає передати в малюнку характерні особливості художнього образу, збагачує дитячі враження.

На заняттях з малювання в молодшій групі вихователь вчить дітей робити мазки пензлем, передаючи певний ритм рухів, і в той же час вносить елемент гри – ритмічні мазки називає крапельками дощу. «Кап-кап-кап – капає дощик спочатку повільно, а потім все швидше і швидше», – каже вихователь і співає пісеньку: «Дощик, дощик, пущі, дамо тобі гущі, дамо тобі ложку – сьорбати потрошку!»

Розвиток музичних здібностей може здійснюватися в різноманітних видах діяльності, організованих дорослим з дитиною: під час співу, ритму, танців, прослуховування музики, гри на інструментах.

Першим кроком є розвиток емоційної чутливості до музики, яка починається з уміння сприймати контрастний настрій (характер) пісень та інструментальних творів. Всі діти виростили до колискових пісень. Це заспокоювало, заколисувало, створювало приємний стан. Під пісні матері дитина заснула спокійно і, як правило, міцно спала.

Дитина 4-5 років може визначати жанр музичного твору. Ви можете запропонувати послухати кілька п'єс П. І. Чайковського: «Нова лялька» та «Хвороба ляльки» з «Дитячого альбому». Реакція на музику в цьому віці

дуже безпосередня, дитина зазвичай правильно визначає її характер. Щоб покращити сприймання музичного твору, ви можете використовувати музику як тло під час перегляду картини чи прослуховування казки, малювання чи ліплення.

Чим частіше музика, доступна дитині вдома, тим більше шансів виховати у малюка любов до неї. В даний час особливе значення надається перетворенню в духовній сфері життя нашого суспільства. Зростає потреба у підвищенні ролі мистецтва в ідейно-моральному та художньо-естетичному вихованні підростаючого покоління на кращих зразках української та світової художньої культури. У зв'язку з цим велика роль музичного мистецтва (музична діяльність).

Музика, музична культура та мистецтво завжди підносять людину та сприяють всебічному та гармонійному розвитку особистості, породжують оптимізм, соціальну активність людей, спрямовують їх сили та здібності на досягнення вищих цінностей суспільства: добра, людського щастя, краси, духовного відродження. І для того, щоб зрозуміти, чому музика (музичне мистецтво) має такий вплив на людей, на розвиток суспільства в цілому, потрібно знати наукову теорію мистецтва та розуміти роль мистецтва в суспільстві. Місце музичного мистецтва серед інших естетичних цінностей визначається тим, що воно відображає як існуючі, так і давно зниклі явища та предмети природи та суспільства, зберігає їх образи для нових поколінь.

Музика (музичне мистецтво) викликає у людей духовне задоволення, задоволення «думати очима і вухами» - бачити і чути, зараз стає важливим засобом розваги, культурного відпочинку. Без задоволення, задоволення від того, що людина, праця, наука, мистецтво, її життя збідніло і позбавлене сенсу. Музика може заспокоїти та втішити людей, зняти психічний стрес, допомогти подолати негативний стрес, стати джерелом здоров'я людини та профілактичним засобом для лікування психічних захворювань.

Інтерес до музики (музичного мистецтва), знання її (його) є чи не найважливішим показником духовної культури людини. Залучення до

музичного мистецтва, музичного виховання в дитячому садку здійснюється на уроках музики, у повсякденному житті, в ранковій гімнастиці, на святах та в розвагах, до самостійної музичної діяльності вчителями музики та вихователями і продовжується в школі на уроках музики. Тому вихователі повинні мати спеціальну освіту, а також необхідні знання про особливості віку.

Для вирішення проблеми музичного виховання вихователю потрібні знання про систему музичного розвитку дітей дошкільного віку загалом. Це допомагає побачити перспективи їх музичного розвитку протягом усіх років навчання, встановити взаємозв'язки між різними видами діяльності в класі, вмілий підбір музичного матеріалу для послідовного вирішення проблем розвитку.

Завдання, яке стоїть перед кожним учителем музики, полягає у тому, щоб познайомити дітей із музичним світом, залучити їх до мистецтва і, таким чином, розширити їхню духовну сферу, виховувати почуття, що вимагають серйозних знань з цього предмету, а також знань з педагогіки та психології. Звичайно, навчаючись у педагогічних інститутах чи школах, майбутні вихователі отримували необхідні знання, але сьогодні вони потребують оновлення та розширення, про що свідчать численні заявки та запити викладачів музики та методистів.

Музичні вчителі та вихователі потребують педагогічних книг, педагогічних рекомендацій для підвищення своєї кваліфікації. Музичний керівник, крім музичної та педагогічної освіти, потребує знання особливостей психічного розвитку дітей певного віку.

Сенс музики - «правда і краса, які наповнюють серця людей». Слідуючи концепції «Естетичне виховання та розвиток художньо-творчих здібностей у дітей дошкільного віку», ми визначили такі критерії естетичного виховання та розвитку дітей дошкільного віку: естетичне сприймання, естетична оцінка та естетичне ставлення, творча активність (розвиток музичних здібностей) .

Враховуючи всі види музичної діяльності, які позначені в «Програмі виховання та навчання в дитячому садку»: слухання, спів, музично-ритмічні рухи, гра на музичних інструментах, ознайомлення з музикою, особливу увагу приділяв розвитку дитячої творчості - пісня, танець, гра; для інтегрованих занять, свят та розваг, для організації самостійної музичної діяльності дітей, для музично-дидактичних ігор та їх ролі у розвитку музично-творчих здібностей дітей дошкільного віку.

Заняття з музикотерапії передбачають використання різноманітного за жанрами та стилями музичного матеріалу: народна музична творчість, шедеври класичного мистецтва, звуки природи, релаксаційна музика тощо.

2.3. Форми і методи розвитку музичного сприймання в дітей молодшого дошкільного віку

До основних завдань музичного виховання відноситься розширення меж сприймання музики. Сприймання не можна зводити тільки до роботи аналізаторних систем. Найбільш глибокий рівень сприймання обумовлений перетворенням тієї сенсорної форми, в якій дані були спочатку придбані. З цієї причини часто, отримуючи інформацію відповідно до одного каналу сприймання (візуального, аудіального або кінестетичного), ми уявляємо її всередині себе по іншому каналу. Такий процес властивий при сприйнятті музики, так як воно, як відомо, базується на одноразовому, інтуїтивному зв'язку між різними сенсорними каналами сприймання.

Встановлено, що оригінальність, багатство і масштаб думок і ідей людини обумовлюється її можливістю переміщатися з одного каналу сприймання в інший, встановлюючи зв'язок між ними. Тому музичному керівнику важливо вміти формувати у вихованців здатність до «переключення» від одного способу мислення до іншого. Таким видом діяльності, який сприяє розвитку здатності переключати і встановлювати зв'язок між каналами сприймання, є пластичне інтонування. Такий рід діяльності формує навик перемикаати

слухову інформацію в кінестетичну і навпаки – здатність відчутти, випробувати на собі, уявити те, що почуто.

В даний час педагогікою мистецтва відводиться особлива роль пластичному інтонуванню, так як музика і рух є для дитини найбільш доступним ресурсом людських відчуттів, мають можливість безпосереднього впливу на емоційну сферу. Вони – початковий етап до усвідомлення мистецтва, оскільки розуміння з'являється, ґрунтуючись на моторних реакціях, і породжуваних їм асоціацій, знайомих кожній людині. Особливу роль такий вид діяльності відіграє для дітей зі слабо розвинутим звуковисотним слухом.

Пластично інтонувати під музику означає передавати через моторику процес сприймання музики у всіх її аспектах, де наочно проглядається індивідуальний творчий процес і характер сприймання. Пластичне інтонування – це будь-який рух людського тіла, викликаний музикою, що відображає її образ. «Пластичне інтонування» – одна з можливостей «проживання» образів, коли будь-який жест, рух стають формою емоційного вираження змісту [13].

Жест, рух, пластика мають особливі властивості об'єднувати емоційний стан. Рух є ніби посередником між інтуїтивним відчуттям і усвідомленим сприйманням. Дитина запам'ятовує значно краще ту музику, яку слухає і висловлює за допомогою руху, якщо для свого відчуття музики знаходить рухову схожість [13].

Пластичне інтонування, «диригування», рух, жести, міміка дітей, що відображає характер музики, ставлення до неї, є прояв чутної ними інтонацією в широкому сенсі слова. Відомо, що дітям складно сприймати музику, якщо просто пасивно її слухати. Пожвавити і збагатити процес сприймання допомагає використання рухів рук, тіла.

Пластичне інтонування допомагає вирішити ряд проблем (Н. А. Власенко):

1. Психологічну: «музика – частина мене, я – частина музики». Раніше невідомі для себе почуття підсилюють сприймання, пам'ять, мислення, сприяють захопленості, творчості і появи інтересу.

2. Освітня: допомагає візуально уявити складні музичні явища, не порушивши процесу слухання: зміну ладу, штрихів, секвенції, динамічні зміни, вловити найменші зміни емоційного плану, наочно продемонструвавши форму музичного твору, перетворивши «суху» бесіду в захоплюючу гру, де всі ці поняття з'єднуються в сюжет, учасником якого стає кожна дитина [13, с. 4].

Здатність педагога знайти загальні руху, які могли б висловити суть: душевний стан, який передає музика, вирішує дуже багато, так як ці рухи можуть бути набагато зрозумілішими, здатні «заразити» дітей емоціями, завдяки чому зникає необхідність в довгих бесідах про характер музики. Так, якщо з раннього дошкільного віку формувати і розвивати в дітях здатність «внутрішнього програвання» музики, її «пластичного проспівування» всім тілом, сприймання музики стане більш усвідомлено, прочувствено.

Початковий етап сприймання музичного образу дітьми пов'язаний, в першу чергу, з оцінкою своїх відчуттів. З раннього дитинства дитина освоює музику рухом. Застосування різних пластичних етюдів, пластичні рухи, вправи можуть допомогти педагогу спрямувати увагу дитини в поетичний світ музики, допомагають дитині висловити сприймання музики, не пояснюючи свій душевний стан. Відтворення музичного образу в пластиці, здатність витримувати єдиний темп руху, переміщаючись з одного темпо-ритму в інший, викликає і розвиває емоційну пам'ять дитини, тим самим сприяючи створенню справжньої гармонії і злагоди між неусвідомленим і усвідомленим станом дитини.

Метод пластичного інтонування є найбільш ефективним в роботі з дошкільнятами. На музичному занятті педагог часто користується такими прийомами, як передача жестами пульсації музики, сильних часткою, ритмічного малюнка, фразування і т.д. Ці прийоми спрямовані на формування і розвиток конкретних музичних здібностей, на задоволення природних потреб

тіла в рухової реакції на музику. Іноді пластичне інтонування може виникнути спонтанно, інстинктивно. Усвідомлюючи зв'язок між музичної і пластичної виразністю, педагог повинен стимулювати дитину сприймати музику не тільки слухом, але і за допомогою пластичних рухів.

Головна умова при виконанні дітьми пластичних рухів – свобода, невимушеність, природність. Для виконання цього завдання слід враховувати принципи: комплексне вирішення основних завдань музичного виховання; систематичність, поступовість, послідовність, повторність; доступність і індивідуалізація; свідомість і активність; наочність.

Можливі такі прийоми пластичного інтонування на музичному занятті в процесі організації слухання музики, співу та імпровізації:

- пластичні етюди;
- «вільне диригування»;
- інсценування пісні;
- прийом «музичних дзеркал» (В. Коен) і «Ехо» (К. Орф);
- пластичні імпровізації;
- моделювання жестами ритмічної виразності музики;
- імітація гри на музичних інструментах;
- пластичне малювання музики;
- ритмування поетичних текстів.

Найбільш доступним варіантом для здійснення методу пластичного інтонування на музичному занятті, є сприймання музики. В ході прослуховування музичного твору дітям дається можливість дізнатися, про що розповідає музика, за допомогою яких засобів композитору вдається передати певний образ, які емоції, настрої передає музика. Дитина, сприймаючи музику, чує не тільки її умовний зміст, а й те, що під її впливом народжується в її підсвідомості. Дошкільнята дуже емоційні, що іноді їм заважає вербально сформулювати власні враження та емоції по відношенню до музики. З цієї причини, дітям значно легше продемонструвати це в русі, пластичних жестів. Якраз в цьому віці у дітей найбільш повно виявляється прагнення до

самореалізації, проявляється багата уява, вміння перевтілюватися, створюючи пластичні образи.

Говорячи «музичною» мовою, використання пластичного інтонування, способів злиття музики і руху, нагадує трьохкомпонентну форму, де перша частина – це первинне слухання, друга частина – усвідомлення її характерних особливостей через пластичне інтонування, третя частина – сприймання музики вже на новому рівні.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновки про те, що пластичне інтонування має великий педагогічний потенціал у розвитку музичного сприймання дошкільнят, являє собою унікальним видом музично-пізнавальної діяльності, в якому відбувається активний процес формування і розвитку всієї системи музичних здібностей дитини, відповідаючи концепції особистісно-орієнтованого, гуманістичного підходів, сучасним цілям художнього виховання.

Д. Б. Кабалевський був запропонований ряд методів, які активізують розвиток усвідомленості сприймання музики дітьми.

Метод роздуми про музику спрямований на особистісне, творчо індивідуальне привласнення учнями духовних цінностей. Його використання має на увазі вибір проблеми викладачем та пред'явлення її для самостійного вирішення учням. Важливо, щоб рішення нових питань набувало форму коротких співбесід педагога з дітьми. У кожному такому співбесіді повинні наочно відчуватися три нерозривно пов'язаних моменти: перший – чітко сформульована викладачем завдання; другий – поступове спільно з учнями рішення цього завдання; третій – остаточний висновок, зробити який повинні самі учні. Зіткнення думок, на думку автора, викликає «творчий конфлікт», який призводить до відкриття нових, точніше, до усвідомлення давно вже відомих, але раніше не усвідомлював істин.

Метод забігання вперед і повернення до пройденого дозволяє встановлювати спадкоємні зв'язки між темами програми, Формуючи цілісне уявлення про музику у учнів. При цьому передбачається встановлення зв'язків

на трьох рівнях: між роками навчання, між темами, між музичними творами. Переваги цього методу полягають в тому, що освоєння нової теми на вже знайомому матеріалі стає більш легким; пройдений матеріал піднімається на більш високий рівень нової теми, на рівень більшої складності і більшої змістовності; встановленні зв'язку між різними музичними явищами.

При ознайомленні дітей молодшого віку з більш складними зразками «дорослої» музики, Ю. Б. Алієв рекомендує використовувати прийом «парного сприймання» [1]. Він полягає в тому, що до кожного більш важко сприймається класичним твором підбирається аналогічна за настроєм нескладна дитяча п'єса, зміст якої ретельно розбирається з дітьми, і коли вони «увійдуть» в настрій п'єси, їм пропонується послухати вже «серйозний» твір. Цей прийом полегшує сприймання більш складного матеріалу.

В силу звукової природи музичного мистецтва широко використовується на уроках слухання музики наочно-слуховий метод, який передбачає демонстрацію музичних творів, як в живому звучанні, так і з використанням аудіо- та відеозаписів, що дозволяє дітям познайомитися з тембрами різних інструментів, виконавцями. Так, наприклад, використання фрагментів з кінофільмів допомагає відчувати конкретну епоху створення того чи іншого твору, а демонстрація відеофільмів опер і балетів сприяє сприйняттю цих жанрів як синтетичних видів мистецтва. Однак з метою активізації музичного сприймання учнів все ж краще безпосереднє, «живе» виконання музики учителем. Першочергова умова при цьому – добрий, професійне виконання викладача.

Щоб діти краще запам'ятали музичний твір, воно повинно бути повторено. Викладач не повинен боятися зайвий раз повторити музичний твір: дітям подобається по кілька разів слухати вподобану їм музику. При цьому у них поглиблюється сприймання, виникають нові структурно-сміслові зв'язки в явищах музичного мистецтва. Повторення можна проводити в ігровій формі – вікторини, концерти.

У музично-педагогічній практиці широко застосовується і наочно-образотворчий метод. Так, багато викладачів з успіхом використовують в якості свого роду аналогів до музичних творів репродукції картин відомих художників, головним чином тих полотен, які збігаються за своїм емоційним тонусом і художньої образності з вмістом музики. Такі ілюстрації, якщо вони підібрані вдало, зрозуміло, впливають на процес музичного сприймання, оживляючи і посилюючи його.

Схожі функції виконують і малюнки дітей про музику і під музику. Подібний метод роботи містить в собі «ази», зачатки так званих міжпредметних зв'язків, вельми актуальних і дієвих саме в «педагогіці мистецтва».

Метод створення художнього контексту, спрямований на розвиток музичної культури учнів через «виходи» за межі музики в суміжні види мистецтва, історію, природу, життєві ситуації й образи, створення заможного художньо-педагогічного середовища пропонує Л. В.Горюнова. Даний метод дає можливість уявити музику в багатстві її різноманітних зв'язків, зрозуміти схожість і відмінність від інших мистецтв, інших сфер суспільної свідомості.

Методом, що активізує сприймання є така форма діяльності як гра на найпростіших музичних інструментах – дитячих ксилофонах, металлофонах, дзвіночки, трикутниках, ударних інструментах (типу бубна і барабана), гармониках і ін. До числа музикантів-ентузіастів, свого часу переконано пропагували цей вид навчально-виховної діяльності, по справедливості відносять К. Орфа, успішно розробляв подібний метод залучення дітей до музичної культури.

Урок слухання музики дає незорний простір для застосування різних прийомів і способів викладання, методичних «підходів» до учнів. Для формування повноцінного активного музичного сприймання дітей в основі роботи викладача повинні лежати методи і прийоми як словесного показу, пояснення матеріалу, так і безпосередньої участі дітей у музичній діяльності. Все залежить від професіоналізму, творчої фантазії та винахідливості

викладача-музиканта. Якщо йому вдасться викликати інтерес учнів і підтримувати його протягом потрібного часу, необхідні передумови для успіху будуть створені. Інтерес до занять піднімає емоційний тонус учнів; в свою чергу емоції подвоюють, потроюють силу і яскравість сприймання.

Висновки до розділу 2

У розділі визначено і теоретично обґрунтовано методичні основи (принципи, форми, методи) розвитку музичного сприймання у дітей молодшого дошкільного віку.

До педагогічних принципів розвитку музичного сприймання у дітей молодшого дошкільного віку відносяться: принцип гуманізації; урахування вікових особливостей дитини; розвитку суб'єктивних якостей; суб'єкт-суб'єктивного взаємодії; педагогічної підтримки; співпраці та співтворчості; цілеспрямованості процесу сприймання музики дітьми; відбору музичних творів; систематичності і послідовності; продуктивності; синкретичності.

Зазначено, що для розвитку музичного сприймання важливо використовувати всі типи музичного виконання. Таким чином добір музичного репертуару повинен здійснюватися у три основні напрямки:

1. Залучення до класичної музики.
2. Використання музичного фольклору (народні пісні, танці та інструментальна музика).
3. Використання дитячих пісень (про дружбу, турботу про природу, любов до тварин).

Серед методів розвитку музичного сприймання в дітей молодшого дошкільного віку виокремлено такі:

- Загальнодидактичні: наочно-слухові, наочно-зорові, словесні, практичні.
- Методи музичної педагогіки: метод контрастних зіставлень, методи уподібнення характеру звучання музики (метод активного слухання музики,

метод збагачення музичного досвіду дітей, метод проблемного навчання, концентричний метод.

Д. Кабалевским був запропонований ряд методів, які активізують розвиток усвідомленості сприймання музики дітьми, зокрема метод роздумів про музику; метод забігання вперед і повернення до пройденого.

Розкрито зміст поняття «пластичне інтонування» як «емоційно-моторного компоненту сприймання музики». Розглянуто педагогічний потенціал пластичного інтонування в розвитку музичного сприймання дошкільнят на музичних заняттях. Були виділені ефективні прийоми даного методу («вільне диригування», пластичні етюди, прийом «музичних дзеркал», інсценування пісні і ін.), на яких буде побудована друга частина дослідно-пошукового дослідження.

Найбільш доступним варіантом для втілення методу пластичного інтонування на музичному занятті, є слухання музики. У дослідженні звернуто увагу на те, що дошкільнятам властива емоційність і безпосередність у вираженні почуттів, переважання ролі видовишно-подієвих вражень по відношенню до слуху, що часом перешкоджає їм висловлювати вербально свої враження про музику, набагато простіше для них висловити це в пластиці рухів. Тому метод пластичного інтонування є найбільш ефективним в роботі з дошкільнятами.

ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз літератури з проблеми дослідження, результати дослідно-пошукової роботи дозволили зробити наступні висновки:

1. З'ясовано теоретичні основи розвитку музичного сприймання у дітей молодшого дошкільного віку.

Аналіз науково-педагогічної літератури дозволив визначити музичне сприймання як «відчуте і осмислене сприймання, спрямоване на досягнення тих значень, якими володіє музика як мистецтво, як особлива форма відображення дійсності, як естетичний і художній феномен» (Є. Назайкинський).

Також в основу дослідження покладені ідеї Б. Теплова про зв'язок сприймання музики з руховими реакціями, який полягає у відчутті її рухом, що загострює музичне переживання, роблячи його більш усвідомленим. Отже, важливим засобом розвитку музичного сприймання в дітей є пластичне інтонування як «емоційно-моторний компонент сприймання музики» (Т. Вендрова), що допомагає активізувати сприймання музики, висловлювати її інтонаційно-образний зміст через жест, характерні рухи.

2. Уточнено критерії, показники та рівні, проведено констатувальну діагностику розвиненості музичного сприймання у дітей молодшого дошкільного віку.

Виділено три групи критеріїв: 1) прояв емоційної чуйності на музичний твір (прояв емоційно-рухової активності (рухів, мімічних реакцій, жестів), підбір слів-визначень щодо настрою та характеру твору); 2) знання засобів музичної виразності (здатність аналізувати, класифікувати, узагальнювати, робити висновки); 3) розуміння змісту музичного твору (передача музичного образу в русі, спроба втілитися в музичний образ, пошук природних рухів, що відповідають характеру, вміння розрізняти форму музичного твору і відобразити це в русі різноманітними жестами, вміння зіставляти почуте з наочним (складання дидактичних карток – відповідність вибору кольорових і графічних карток характеру, настрою музичного образу).

Для виявлення рівня розвиненості музичного сприймання проведено діагностичний зріз, методами якого стали три творчі завдання та усне опитування. Дані констатувальної діагностики дозволили виділити три рівня сформованості музичного сприймання у дітей: початковий, середній, високий.

3. Теоретично обгрунтовано методичні основи розвитку музичного сприймання у дітей молодшого дошкільного віку в умовах сучасного закладу дошкільної освіти.

Зокрема, виокремлено такі педагогічні принципи розвитку музичного сприймання у дітей молодшого дошкільного віку: принцип гуманізації; урахування вікових особливостей дитини; розвитку суб'єктивних якостей; суб'єкт-суб'єктивного взаємодії; педагогічної підтримки; співпраці та співтворчості; цілеспрямованості процесу сприймання музики дітьми; відбору музичних творів; систематичності і послідовності; продуктивності; синкретичності тощо.

Були визначені і використані такі методи розвитку музичного сприймання в дітей молодшого дошкільного віку:

- Загальнодидактичні: наочно-слухові, наочно-зорові, словесні (розповідь, бесіда, пояснення, загадки), практичні (ігрові, метод вправ).
- Методи музичної педагогіки: метод контрастних зіставлень, методи уподібнення характеру звучання музики (моторно-рухове уподібнення емоційно-образного змісту музики, словесне уподібнення, вокальне уподібнення і т.д.), метод активного слухання музики, метод збагачення музичного досвіду дітей, метод проблемного навчання, концентричний метод тощо.

4. Визначити можливості застосування пластичного інтонування для розвитку музичного сприймання у дітей молодшого дошкільного віку.

Були визначені і використані такі прийоми пластичного інтонування: пластичні етюди, «вільне диригування», прийом «музичних дзеркал» (В. Коен), інсценування пісні, імітація гри на музичних інструментах, пластичні імпровізації, танцювальні рухи, моделювання жестами ритмічної виразності

музики. Для їх реалізації був розроблений комплекс творчих завдань, вправ, ігор, спрямованих на вирішення завдань дослідно-пошукового дослідження.

З'ясовано, що застосування методу «пластичне інтонування» сприяє: активізації пізнавальних процесів за допомогою вивільнення емоційно-моторного комплексу; спрямовує природну рухову активність дітей в необхідне емоційне русло; розвиває музичне сприймання у дошкільників за допомогою руху. Отже, метод пластичного інтонування, на основі якого розроблено прийоми, завдання, вправи, є ефективним для розвитку музичного сприймання дошкільнят.

Дослідження може бути продовжено у вивченні можливостей методу пластичного інтонування у дітей дошкільного віку інших вікових груп.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні питання мистецької педагогіки. Київ: НПУ, 2000. 181 с.
2. Андрієвський Б. М. Взаємодії художньо-виразної мови музики та живопису в естетичному вихованні молодших школярів. *Пед. науки. зб. наук. праць ХДУ. №26*. Херсон, 2002. С. 229–232.
3. Аніщенко Н. В. Особливості діагностування музичного сприймання майбутніх вчителів мистецтвознавчих предметів. Київ: Інститут обдарованої дитини, 2014. 186 с.
4. Базовий компонент дошкільної освіти / авт. кол.: А. М. Богущ, Г. В. Беленька та ін. *Дошкільне виховання*. 2012. № 7.
5. Барвінок І. В. Формування музично-естетичної культури молодших школярів в умовах культурно-дозвілєвої діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання музики і музичного виховання». Київ, 2000. 19с.
6. Богущ А. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. 2006. С. 268–283.
7. Ветлугіна Н. Музичний розвиток дитини. Київ: Музична Україна, 1997. 94 с. Левчук Л. Т. Західноєвропейська естетика ХХ століття. Київ: Либідь, 1997. 224 с.
8. Выготский Л.С. Психология искусства / Л.С.Выготский / Под ред. М.Ярошевского. – М. : Педагогика, 1987. – 344 с.
9. Дідич Г. С. Роль художньо-педагогічного аналізу активізації сприймання музичних творів: Педагогіка. Республіканський науково-методичний збірник. № 20. Київ: Рад. школа, 1981. С. 67.
10. Довгалюк І. Український музичний фольклор: Програма для музичних вишів (III-IV рівнів акредитації) зі спеціальності No0202 «Музичне мистецтво», спеціалізації 7.020205-б «Етномузикознавство». Львів, 2006. 30с.

- 11.Дорошенко Т. В. Формування у молодших школярів навичок музичного сприймання: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 1993. 19 с.
- 12.Драганчук В. М. Музика як фактор психокоригування: історичні, теоретичні і практичні аспекти. Київ, 2003. 23 с.
- 13.Естетичне виховання: Довідник / В. І. Мазепа, А. В. Азархін, В. С. Горський та ін. Київ: Політвидав України, 1988. 214 с.
- 14.Єременко О. В. Розвиток музичного сприймання підлітків засобами використання музичних констант: Автореф. дис... канд. пед. наук. Київ, 1998. 17 с.
- 15.Завьялов В. Ю. Регулятивный музыкальный тренинг и музыкальная терапия для детей и подростков. Київ, 1990.
- 16.Ільченко О. О. Питання сутності і структури музичного мислення. *Вісник КНУКіМ. Серія «Мистецтво»*. № 9. Київ: 2003. 150 с.
- 17.Кабалевський Д. Як розповісти дітям про музику? Київ: Муз. Україна, 1998. С. 55.
18. 24. Клак В. О. Вікові та індивідуально-психологічні особливості дошкільників у контексті розвитку мислення. *Психологічний часопис*. 2019. Т. 5, № 7. С. 195-207
- 19.Костюк О. Г. Сприймання музики і художня культура слухача. Київ: «Наукова думка», 1965. 121 с.
- 20.Крижанівська Т. І. Методика комплексного використання мистецтв у процесі розвитку художньої культури молодших школярів на уроках музики: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 1998. 17 с.
- 21.Лобова О. Формування основ музичної культури молодших школярів: теорія та практика. Суми: ВВП «Мрія» ТОВ, 2010. 516 с.
- 22.Малашевська І. А. Музична терапія як засіб гармонізації особистості. *Простір арт-терапії: горизонти стосунків*. Київ, 2010.
- 23.Малашевська І. А. Програма оздоровчо-освітньої роботи з дітьми старшого дошкільного віку «Веселкова музикотерапія». Тернопіль: Мандрівець, 2015. 44 с.

24. Маніфест гуманної педагогіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gumanpedagog.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=127&Itemid=63&lang=uk].
25. Методичні рекомендації до Програми виховання і навчання дітей від двох до семи років «Дитина» / наук. кер. проекту: В. О. Огнев'юк. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012.
26. Музика в школі. Київ: Муз. Україна, 1976. С. 5.
27. Орап М. О. Музичне виховання дітей дошкільного віку. Київ, 2013. С. 133–145.
28. Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк. Київ, 2010. 286 с.
29. Педагогіка музичного сприймання. Мелітополь: ФОП Однорог Т. В., 2019. 226 с.
30. Підласий І. П. Діагностика та експертиза: навч. посіб. педагогічних проектів. Київ: Україна, 1998. 393 с.
31. Побережна Г. Музикотерапія як інноваційна технологія особистісного розвитку. *Вища освіта України*. 2010. № 3.
32. Побережная Г. И. Музыка в детской душе. Київ: Українське агентство інформації та друку «Рада», 2007.
33. Прокоф'єва Л. Б. Образне сприймання музики молодшими школярами як педагогічна проблема. *Актуальні проблеми теорії музики та музичного виховання*. Київ: КДУКМ, 1997. С. 95–100.
34. Рогоза О. С. Методика розвитку музичного мислення молодших школярів в процесі навчання гри на гітарі: автореф. дис.... канд. пед. наук. Київ: б. в., 2011. 21 с.
35. Ростовський О. Я. Педагогіка музичного сприймання. Київ: ІЗМН, 1997. 248 с.
36. Рудницька О. П. Музика і культура особистості: проблеми сучасної педагогічної освіти. Київ: ІЗМН, 1998. 248 с.

37. Семизорова В. Використання системи «Елементарного музикування» Карла Орфа в освітньому процесі дошкільного навчального закладу. Тернопіль: Мандрівець, 2014. 68 с.
38. Соловей Я. Г. Музичні здібності як предмет музично-педагогічного дослідження. *Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2012. 673-680 с.*
39. Субота В. М. Психологічні особливості емоційного сприймання музики молодшими школярами: Автореф. дис... канд. психолог. наук: 19.00.07. Київ, 1992. 18 с.
40. Трофімченко І. Є. Розвиток музичних здібностей дітей молодшого шкільного віку за методом «Виховання талантів» Шінічі Сузукі. Сімферополь: Доля, 2010.
41. Турчин Т. Культурологічні чинники підсилення ефективності початкової музичної освіти. *Молодь і ринок. 2012. № 5. С. 81-85*
42. Шабутін С. Зцілення музикою. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008.
43. Шевчук А. С. Українські музично-хореографічні традиції як засіб музично-рухового розвитку старших дошкільників. Фастів: Поліфаст, 2005.
44. Шип С. В. Музична форма від звуку до стилю. Київ: Заповіт, 1998. 368 с.